

Ihmis-eläinsuhteet suomalaisissa kuoleman enteissä 1960-luvulle tultaessa

Anu Hinkkuri

Pro gradu -tutkielma

Uskontotiede

Historian, taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO
Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, uskontotiede

ANU HINKKURI:

Ihmis-eläinsuhteet suomalaisissa kuolemanenteissä 1960-luvulle tultaessa
Pro gradu -tutkielma, 65 s. 1 liite.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan ihmisten ja eläinten välisiä vuorovaikutussuhteita sekä eläinten toimijuutta suomalaisissa kuoleman enteisiin liittyvässä uskomusperinteessä. Tutkielma asettuu perinteentutkimuksen ja ihmistieteellisen eläintutkimuksen alojen rajapintaan.

Tutkimuksen aineistona on Historian, kulttuurin ja taiteiden laitoksen arkistossa säilytettävä postikysely *Kansantapojen muuttuminen: kuoleman enteet*. Kysely on toteutettu vuonna 1961 ja siihen vastasi yhteensä 338 henkilöä. Kysely on osa suurempaa kyselyiden sarjaa kansantavoista ja niiden muutoksesta.

Tutkimusmetodeina tutkielmassa on käytetty teemoittelua ja lähilukua. Teemoittelun avulla on sekä eritelty millaisia eläinlajeja suomalaisissa kuoleman enteissä esiintyy että jaettu vuorovaikutussuhteita teemakategorioihin. Lähiluku on toiminut eläimiin liittyvien uskomusten ja memoraattien tulkinnan välineenä.

Aineistossa havaitaan neljän tyyppisiä vuorovaikutussuhteita: vihamielisiä, pelokkaita, kunnioittavia tai läheisiä sekä eläimen toimintaa selittäviä. Yleisin vuorovaikutuksen tyyppi on vihamielinen, jolloin lähtökohtaisesti ihminen suhtautuu eläimeen aggressiivisilla tavoilla esimerkiksi häätämällä tai vahingoittamalla eläintä. Vuorovaikutuksen tyyppit lomittuvat osittain päällekkäin toistensa kanssa ja samassa enteessä on usein havaittavissa useampaa vuorovaikutussuhdetta.

Tutkielmassa toimijuutta lähestyttiin kolmenlaisen toimijuuden käsitteen kautta: itsenäisen, välineellisen ja relationaalisen. Itsenäisessä toimijuudessa eläin on omaehtoinen toimija. Välineellisessä toimijuudessa eläin toteuttaa jonkun muun vaikutuksesta toimintaa, esimerkiksi tuo viestiä kalman väeltä tuonpuoleisesta. Relationaalinen toimijuus näyttäytyy sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta, jolloin ihmisen toiminta vaikuttaa eläimeen ja toisin päin. Kaikkia kolmea toimijuuden lajia esiintyy kuoleman enteet -aineistossa, mutta välineellistä ja relationaalista toimijuutta enemmän kuin itsenäistä.

Ihmistieteellinen eläintutkimus on ajankohtainen aihe, sillä arvioimme suhdettamme luontoon ja eläimiin jatkuvasti uudelleen. Myös kulttuurin- ja perinteentutkimuksen alalla eläintutkimus on tärkeää ymmärtääksemme niitä lähtökohtia, joista käsityksemme eläimistä ja niiden toiminnasta on rakentunut.

Avainsanat: Posthumanismi, eläintutkimus, ihmis-eläinsuhteet, uskomusperinne, kuolema, enteet, ennustaminen, kuoleman enteet, toimijuus, relationaalisuus, memoraatti, uskomus

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat.....	1
1.2	Tutkimuskysymykset.....	3
1.3	Suomalainen maatalous ja eläinsuhde.....	4
1.4	Suomalaiset eläinuskomukset.....	5
1.5	Suomalainen kuolema.....	7
1.6	Aiempi tutkimus.....	8
2	Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	13
2.1	Eläintutkimus.....	13
2.2	Perinnelajit.....	15
2.3	Ennustaminen.....	17
2.4	Vuorovaikutussuhteet.....	19
2.5	Toimijuus.....	21
3	Aineisto	24
3.1	Aineiston kuvaus.....	24
3.2	Aineistossa esiintyvät ennetemat.....	26
3.3	Kilpakeräyksen ominaispiirteistä.....	27
3.4	Eettinen pohdinta.....	28
4	Tutkimusmenetelmät	30
4.1	Teemoittelu.....	30
4.2	Lähiluku.....	32
5	Analyysi	34
5.1	Eläinlajien esiintyvyys enteissä.....	34
5.2	Eläimet enneunissa.....	38
5.3	Vuorovaikutussuhteet.....	40
5.3.1	Negatiivinen suhtautuminen.....	41
5.3.2	Kunnioittava tai läheinen suhtautuminen.....	43
5.3.3	Pelokas suhtautuminen.....	44

5.3.4	Selittävä suhtautuminen	46
5.4	Eläinten toimijuus	48
6	Lopuksi	52
6.1	Yhteenveto ja päätelmät	52
6.2	Jatkotutkimusmahdollisuudet.....	56
Lähdeluettelo		59
Liitteet.....		66
Liite 1. Kirjoituskutsu		66

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Eläimet ovat kulkeneet ihmisen rinnalla kautta aikojen. Eläimistä on saatu ruokaa ja materiaaleja tarve-esineisiin ja ne ovat toimineet esimerkiksi suojelijoina, kumppaneina sekä harrastus- ja kulkuvälineinä. Eläimiä on kunnioitettu ja pelätty luonnossa, metsästetty ravinnoksi, rapsutettu kotisohvalla, ihmetelty eläintarhoissa ja täytetty opetustarkoituksiin. Myös tarinoissa ja uskomuksissa erilaiset eläimet ovat näytelleet keskeistä roolia Aisopoksen¹ faabeleista tai Aatamin ja Eevan syntiin houkutellessa käärmeestä aina Lassieen ja Bambiin asti.

Uskomusperinteessä niin Suomessa kuin muualla maailmassa eläimet ovat runsaasti edustettuina. Musta kissa kävelee tien yli tuottaen huonoa onnea. Käen kukkumisesta ensi kerran keväällä voi laskea jäljellä olevat elinvuodet. Talon pihalla ulvova koira tietää kuolemaa. Suomalaisessa kansanuskossa tunnetaan runsain mitoin erilaisia tarinoita ja uskomuksia, joiden perusteella on pidetty mahdollisena ennakoida tulevaa. Tässä tutkielmassa keskityn muistitietoaineiston avulla suomalaisessa uskomusperinteessä esiintyviin enteisiin, joiden kohtaaminen tiesi kuolemaa. Koska monissa näistä enteistä eläimet näyttelevät keskeistä roolia, tulen tarkastelemaan niitä ihmisten ja eläinten välisen vuorovaikutuksen sekä eläinten toimijuuden näkökulmasta käyttäen lähdeaineistona kuoleman enteistä kerättyä arkistomateriaalia.

Eläintutkimus ihmistieteissä on lähtenyt nousuun 2000-luvulla. Sen sijaan, että ihmiset nähtäisiin omalajisina ja itseriittoisina toimijoina, eläintutkimuksessa otetaan huomioon monilajinen vuorovaikutus. Eläimet on alettu ottaa huomioon aktiivisina toimijoina, ei pelkästään passiivisina ihmisen toiminnan kohteina. Lisäksi on keskitytty huomioimaan eläinten ja ihmisten vuorovaikutussuhteita sen sijaan, että eläimet nähtäisiin kulttuurista ja yhteiskunnasta erillisinä.² Käytän tätä näkökulmaa hyödykseni tutkielmassani ja tutkin kuoleman enteet -postikyselyn vastauksista sitä, millaisena ihmis-eläinsuhteet ovat näyttäneet 1960-luvulle tultaessa.

---

¹ Aisopos (n. 500 eaa.) kirjoitti antiikin Kreikassa näihin päiviin asti säilyneitä eläinsatuja.

² Räsänen & Schuurman 2020, 6.

Tutkimusaiheeni tarjosi minulle mahdollisuuden uppoutua aina yhtä ajankohtaiseen ja universaalisti kiinnostavaan kuolemaan sekä yhdistää tämä kiinnostuksen kohde itselleni tämän prosessin alussa varsin uuteen, mutta heti mielenkiintoni vanginneeseen ihmistieteellisen eläintutkimuksen nousevaan tutkimussuuntaukseen. Tällä hetkellä ilmasto-, ympäristö- ja eläinoikeuskysymykset ovat erittäin ajankohtaisia, ja eläintutkimus pystyy tarjoamaan tärkeitä näkökulmia ihmisten vuorovaikutukseen ja suhteeseen luonnon ja eläinten kanssa. Eläintutkimuksen näkökulma suomalaisessa uskomusperinteessä esiintyviin kuoleman enteisiin on tuore katsantokanta, jonka kautta kuoleman ennustamista ei ole ennen tätä tutkimusta käsitelty kovinkaan paljon.

Johdanto etenee tutkimuskysymysten esittelyn jälkeen taustoittamalla yleistä ilmapiiriä, jonka kontekstiin tutkimusaineistoni sijoittuu. Esittelen suomalaista maa- ja metsätaloutta, joiden kautta piirtyy kuva käyttämieni enteiden kokemisen ja keräämisen aikakauden suhteesta eläimiin. Seuraavaksi luon katsauksen eläimiin liittyviin uskomuksiin Suomessa taustoittaakseni ja syventääkseni käsitystä siitä, millaisena eläimet ovat näyttäneet kansanuskon maailmassa. Kolmanneksi nostan esiin suomalaista kuolemankulttuuria, jonka avulla luon ymmärrystä siitä, millaisena kuolema on koettu yhteiskunnassa.

Puhun tässä tutkimuksessa selvytyden ja yksinkertaisuuden vuoksi ihmisistä ja eläimistä erillisinä kategorioina, vaikka ihminenkin on yksi eläinlaji muiden joukossa. Vaihtoehtoisesti olisin voinut käyttää esimerkiksi ilmaisuja muunlajiset tai toislajiset eläimet, joita käytetään ihmistieteellisen eläintutkimuksen kentällä.³ Ihmisen ja muunlajisten eläinten välinen hierarkkinen rajanveto ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen keskiössä, vaan vuorovaikutussuhteet ihmisten ja eläinten välillä sekä eläinten osoittama toimijuus.

---

³ Esim. Vihelmaa 2021.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykset, joilla lähestyn aineistoani, ovat seuraavanlaiset:

1. Millaisia eläimiä suomalaisessa kuoleman enne -perinteessä esiintyi 1960-luvulle tultaessa?
2. Millaisena ihmisten ja eläinten välinen vuorovaikutussuhde näyttäytyy kuoleman enteisiin liittyvässä uskomusperinteessä?
3. Millaista eläinten toimijuutta kuoleman enteitä koskevassa uskomusperinteessä on havaittavissa?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tarkoituksena on luokitella enneaineistossa esiintyviä eläimiä. Ensimmäinen tutkimuskysymys on jossain määrin taustoittava, mutta kytkeytyy myös vahvasti seuraaviin tutkimuskysymyksiin. Sen tarkoituksena on tarjota taustaa pohdinnoille siitä, miksi tietyt eläimet esiintyvät kuoleman enteissä ja miksi toisia eläimiä ei esiinny lainkaan.

Toisen tutkimuskysymyksen tarkoituksena on selvittää minkälainen ihmisten ja eläinten välinen suhde kuoleman enteistä on havaittavissa, millä tavoin eläimiin on suhtauduttu ja millä tavoin eläimet puolestaan ovat suhtautuneet ihmisiin. Koska eläimiä käsitellään jokseenkin paljon enneaineistossa, kysymykseen sisältyy ennako-oletus siitä, että aineistosta on löydettävissä jonkinlaisia vuorovaikutussuhteita.

Kolmas tutkimuskysymys lähestyy aiheittani toimijuuden kautta. Tutkin sitä, millaista eläinten toimijuutta enneaineistossa on havaittavissa. Koska kyselyvastaukset ovat ihmisen kirjoittamia ja tilanteet ihmisen tulkitsemia, tähän näkökulmaan kytkeytyy myös vahvasti ajatus siitä, millaista toimijuutta ihminen on omista lähtökohdistaan antanut ja rakentanut eläimille. Myös tähän tutkimuskysymykseen sisältyy ennako-oletus siitä, että jonkinlaista toimijuutta, joko eläimen omaa tai ainakin ihmisen eläimelle tarjoamaa, löytyy aineistosta.

1.3 Suomalainen maatalous ja eläinsuhde

Vanhimmat käyttämäni postikyselyn vastaajat ovat syntyneet 1870-luvulla, ja vastaajat ovat kertoneet tietämistään ja tuntemistaan enteistä koko elämänsä varrelta.

Suomalainen yhteiskunta ja maatalous koki suuria murroksia 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa aina kyselyn toteuttamisajankohtaan 1961 asti. Siksi on mahdotonta määritellä tarkasti sellaista suomalaista eläinsuhdetta, joka olisi vallinnut aineistoni vastaajien keskuudessa yleisesti, mutta jonkinlaisia suuntaviivoja aikakauden yleisestä hengestä on kuitenkin mahdollista vetää ja sitä kautta pohtia eläinten asemaa suomalaisessa maataloudessa ja laajemmin yhteiskunnassa.

1800-luvun loppupuolilta alkaen maitotalous ja erityisesti voi vientituotteena alkoi saada suurempaa jalansijaa. Tätä aiemmin viljelyssä tarvittun lannan tuottaminen oli nautojen päätehtävä. Samaan aikaan myös maataloudessa käytetyt tuotantovälineet, kuten aurat ja äkeet, alkoivat kehittyä ja yleistyä. Siitä huolimatta suuri osa maataloustyöstä tehtiin hevosen avulla pitkälle 1900-luvulle.⁴

Ensimmäinen maailmansota aiheutti yleisesti elintarvikepulaa Suomessa, mikä osaltaan johti myös vuoden 1918 sisällissotaan.⁵ Sisällissodan jälkeen toteutettiin laaja maareformi, joka vapautti torppareita itsenäisiksi maanomistajiksi ja täten lisäsi pienviljelytoimintaa, samoin kuin hieman myöhemmin toisen maailmansodan seurauksena luovutettujen alueiden siirtoväen asuttaminen Suomen nykyisten rajojen sisäpuolelle.⁶

Maitotalouden ohella lihatalous alkoi kasvaa 1900-luvun alussa omavaraisuusasteen kehittämiseksi. Suomenlampaiden teurastuspaino oli liian alhainen ja munituskanojen liha liian sitkeää, joten sian merkitys lihataloudelle oli tärkeä.⁷ Tilakoot olivat kuitenkin pieniä ja harvoin suuressakaan sikalassa oli yli kymmentä sikaa. Ajan karjanhoitopmaat kehottivat kohtelemaan tuotantoeläimiä kunnioittavasti, puhuttelemaan hoidokkeja nimeltä ja kyhnyttelemään lempeästi, jolloin kohtelu palkittiin tyytyväisellä

---

⁴ Katajamäki 2002, 12–13.

⁵ Jalava 2022, 106–107.

⁶ Katajamäki 2002, 14.

⁷ Jalava 2022, 105–107.

ja hyvin tuottavalla eläimellä.⁸ Pientiloilla suhde eläimiin oli ylipäättään 1960-luvun tehotuotannolliseen murrokseen verrattuna läheinen ja myös tuotantoeläimet kohdattiin yksilöinä.⁹

Pohjoisen ankarissa olosuhteissa metsästys ja kalastus ovat olleet välttämättömiä elämän kannalta ja myöhemminkin erittäin tärkeä elinkeino suomalaisella maaseudulla.¹⁰ Suhtautuminen metsästettyihin eläimiin on vaihdellut runsaasti riippuen siitä, millaisia eläimiä on metsästetty ja myös kuka on toiminut metsästäjänä. Talonpoikien suhde metsästykseseen on ollut käytännönläheisempi ja hyötyä tavoittelevampi, kun taas säätyläisluokka on nähnyt siinä mahdollisuuden myös urheilu- ja harrastustoimintaan sekä kannanhoitoon jo 1800-luvulla. Petoihin ja muihin niin sanottuihin haittaeläimiin, joista maksettiin Suomessa tapporahaa vielä 1930-luvulla, on myös suhtauduttu toisin kuin riistaksi miellettyihin metsästyksen kohteisiin.¹¹

1960-luvulla koneistumisen yleistyttyä alkoi maataloustuotteista olla ylituotantoa ja maaseudulla liika-asutusta. Maa- ja metsätalous lähtivät kohti tehokkaampaa tuotantoa ja suurempia tilakokoja uudenlaisen teknologian mahdollistamana vähentäen samalla ihmis- ja eläintyövoiman tarvetta. Tämän seurauksena alkoi runsaan maaltamuuton ja kaupungistumisen aika.¹²

1.4 Suomalaiset eläinuskomukset

Pohjoiset kansat ovat eläneet rinta rinnan eläinten kanssa vuosisatoja ja -tuhansia saaden elantonsa luonnosta. Ei siis ole mikään ihme, että myös kansanuskosta löytyy runsain mitoin eläimiin liittyvää perinnettä, joka kumpuaa tästä todellisuudesta.¹³ Pohjoisen arkaaisissa kulttuureissa eläimiä on perinteisesti kunnioitettu ja niiden on nähty usein olevan ihmiseen verrattuna poikkeuksellisen hyvien vaistojensa vuoksi kytköksissä tuonpuoleiseen. Tästä syystä myös tietäjillä ja shamaaneilla on ollut apunaan erilaisia

---

⁸ Jalava 2022, 109.

⁹ Kaarlenkaski 2013, 191–192.

¹⁰ Ilvesviita 2005, 21, 100.

¹¹ Ilvesviita 2005, 77–78, 102–104.

¹² Katajamäki 2002, 14–15.

¹³ Kaski 2019, 6.

eläimiä.¹⁴ Esimerkiksi orava on voinut toimia tietäjän viestinviejänä taivaan ”ylimmälle auttajalle” ja rautaharjainen hevonen odottaa kyydin tarvetta valmiiksi valjastettuna.¹⁵

Suomalaiset eläinuskomukset liittyvät pääsääntöisesti tietäjien apueläinten lisäksi taikuuteen, metsästykseseen, kalastukseen, tautien parantamiseen sekä karjaonneen.¹⁶ Eläimiin liittyviä uskomuksia näytettiin pitävän hyvin pitkään totena, esimerkiksi 1600–1700-luvun noitaoikeudenkäynneissä silminnäkijät kertoivat nähneensä epäillyn lentäneen lehmällä tai sialla ja vielä 1900-luvun alkupuoliskolla joidenkin eläinten ruumiinosia käytettiin yleisesti taikavälineinä.¹⁷ Esimerkiksi karhun kynsiä saatettiin laittaa hevosen valjaisiin suojaamaan pahalta silmältä¹⁸ tai villisian torahampaita parantamaan kotieläinten tauteja¹⁹.

Metsäonnea tavoiteltiin monenlaisin keinoin, jotka toisinaan olivat varsin työläitäkin, kuten seuraavassa Vienan läänin Kontokin kylästä peräisin olevassa kuvauksessa metsälle lähtijän toimista:

Metsämies kun lähtee kotoaan, niin menee kolmesta ovesta. Ensimmäisessä ovesta ovi nostetaan ala-saranasta pois ja ylä-saranasta annetaan olla paikoillaan ja siitä ra'osta saranan puolesta menee. Toisessa ovesta ovi nostetaan ylinen sarana pois sijaltaan ja siitä ra'osta mennään. Kolmannessa taas ala-sarana otetaan pois ja siitä ra'osta mennään ja kuin on päästy ovista, niin sitte iskee tulen elävän puun taulaan ja pistää sen suuhunsa ja sen kanssa menee metsään niin ei pysty kirot.²⁰

Kristinuskon ja eläinuskomusten suhde on myös mielenkiintoinen ja moninainen. Kirkon kynnyksen alla pidetyt onget toivat hyvän saaliin²¹, hyväksi pyssymieheksi tuli ampumalla öylätin läpi²² ja kotieläinten ruuansulatusvaikeudet johtuivat pirun ampumasta nuolesta²³. Tällaisissa enteissä on havaittavissa kuinka kristillinen usko ja kansanusko kietoutuivat yhteen ja vanha uskomusperinne sulautui kristilliseen perinteeseen.

---

¹⁴ Pulkkinen 2014.

¹⁵ Siikala 1992, 101.

¹⁶ Lehikoinen 2009, 12.

¹⁷ Lehikoinen 2009, 13, 239–242.

¹⁸ Lehikoinen 2009, 171–172.

¹⁹ Hukantaival 2021, 169.

²⁰ Varonen 1891, 21.

²¹ Lehikoinen 2009, 145.

²² Varonen 1891, 42.

²³ Lehikoinen 2009, 276–277.

1.5 Suomalainen kuolema

Kuolemanrituaalit ovat aina vastanneet hyvin käytännölliseen ongelmaan: ruumis tulee sijoittaa erilleen elävistä jo pelkästään hygieniasyistä. Samalla täytyy ottaa huomioon myös ne tunnesiteet, joita elävillä on vainajaan. Kirkko ja maalliset lait ovat olleet hyvin vahvasti läsnä, usein enemmän kuin monilla muilla elämän osa-alueilla, säätämässä niitä käytäntöjä, joilla kuollut saatetaan lepoon.²⁴ Kuolemankulttuurit ovat kuitenkin eläneet ja vaihdelleet niin ajallisesti kuin paikallisestikin, eikä voi sanoa, että Suomessakaan olisi ollut yhtä ainoaa selvärajaista tapaa suhtautua kuolemaan.²⁵ Jonkinlaisia hyvin yleisiä suuntaviivoja on kuitenkin mahdollista vetää.

Erilaiset yhteiskunnalliset muutokset ovat yksi tärkeä tekijä, jotka ovat vaikuttaneet kuolemasuhteeseen. Esimerkiksi kaupungistuminen tapahtui Suomessa melko myöhään verrattuna muuhun Eurooppaan, mutta se etenkin yhdessä lääketieteen kehittymisen kanssa vaikutti merkittävästi kuoleman kohtaamiseen. Taudit levisivät vilkkaissa kaupungeissa maaseutua tehokkaammin eikä hygieniä kaupungistumisen alkuvaiheissa ollut kovin korkealla tasolla.²⁶ Kuolema myös siirtyi kodeista enemmän sairaaloihin. 1900-luvun alkuun asti sairaalaan menivät ja siellä kuolivat lähinnä köyhät. Maaseudulla mahdollisuutta sairaalaan pääsyyn ei ollut ja varakkaampi väki ennemmin sairasti perheen keskellä kotonaan kuin meni leimallisesti huonomaineeseen sairaalaan kuolemaan. Vasta lääketieteen kehittyessä 1950-luvulta alkaen, sairaalakuolema alkoi yleistyä ja käytännöt muuttua sellaisiksi kuin me ne nykyään tunnemme.²⁷

Entisaikana nuorena kuoleminen oli yleistä ja elämä ylipäätään hyvin haurasta. Yllättävän elämän päättymisen pelko näkyy esimerkiksi rukouksessa ”varjele meitä, laupias Herra Jumala, pahasta äkillisestä kuolemasta.”²⁸ Kuoleman toivottiinkin tulevan yllätyksettömästi, jotta siihen oli mahdollisuus varautua. Esimerkiksi tapaturmasta johtuva äkillinen kuolema nähtiin pelottavana, sillä silloin vainaja eivätkä hänen

---

²⁴ Pajari 2019, 104.

²⁵ Pajari, Miettinen, Kanerva 2019, 7.

²⁶ Pajari 2019, 106.

²⁷ Pajari 2014, 395–396.

²⁸ Pulkkinen 2014.

omaisensa kyyenneet toimimaan siten, että niin kuollut kuin jäljellejääneet saisivat rauhan. Tästä näkökulmasta katsottuna kuoleman enteet olivat positiivisia merkkejä, jotka tarjosivat mahdollisuuden valmistautua tulevaan kuolemantapaukseen.²⁹

Kuoleman enteet olivat tärkeä osa sosiaalista kanssakäymistä. Enteitä tarkkailtiin, niistä kerrottiin muille ja tehtiin yhdessä tulkintoja. Kuolemantapauksen jo satuttua saatettiin muistella, oliko jonkinlaisia merkkejä ollut havaittavissa tai oliko jotain erikoista tapahtunut ja tällä tavoin harjoitettiin ennusmerkkien jälkitulkintaa.³⁰ Osa enteiksi nähdyistä tapahtumista saattoivat olla täysin luonnollista alkuperää, eikä niihin liittynyt suoraan yliluonnolliseksi katsottavaa elementtiä. Käyttämäni aineistoon kuuluu muun muassa joitakin talvisodan aikaan sijoittuvia ennustuksia, joissa henkilö itse on kertonut kuolevansa hyvin pian tai omainen on nähnyt unen kaatumisesta³¹. Kuitenkin kuolema niin arkielämästä poikkeavassa tilanteessa kuin sodassa on ollut varsin tavallinen ja paljon mielessä ollut tapahtuma, jota on varmasti pelätty niin rintamalla kuin kotonakin. Ne kerrat, joissa kuolemaa ei tämän kaltaisen ennustuksen jälkeen olekaan seurannut, tuskin ovat myöskään jääneet erityisen hyvin ihmisten mieliin jälkipolville kerrottaviksi.³²

1.6 Aiempi tutkimus

Tutkimukseni sijoittuu useamman tutkimusalan risteyskohtaan. Tutkielmassani yhdistän ensisijaisesti eläintutkimusta ja kansanuskon tutkimusta. Kaikista näistä on löydettävissä runsain mitoin aiempaa tutkimusta ja kuoleman enteitä on tutkittu jonkin verran niin Suomessa kuin maailmallakin. Tässä luvussa esittelen tutkimukseni kannalta keskeisten aihepiirien aiempaa tutkimusta aloittaen eläimiin liittyvistä uskomuksista ja eläimistä ennustamisesta. Jatkan katsausta uskomusperinnettä sekä kuoleman enteitä käsittelevällä tutkimuskirjallisuudella ja lopuksi vielä nostan esiin sellaisia tutkimuksia, joiden aineistona on toiminut myös tässä tutkimuksessa käytetty kuoleman enteet - arkistomateriaali.

---

²⁹ Pentikäinen 1990: 62–63.

³⁰ Pentikäinen 1990: 63.

³¹ TYKL/kys/11: informantit 71, 77, 79, 106.

³² Hinkkuri 2019, 12.

Heikki Lehikoinen on kirjoittanut teoksen *Ole siviä sikanen – suomalaiset eläinuskomukset*³³, jossa käsitellään monipuolisesti eläimiin liittyvää suomalaista uskomusperinnettä. Mukana ovat muun muassa lääkintään ja karjaonneen liittyviä uskomuksia, mutta myös kuolemaan liittyvästä perinteestä on oma lukunsa. Lehikoinen keskittyy kuitenkin enimmäkseen esittelemään erilaisia uskomuksia ja jonkin verran niiden taustaa, eikä niinkään analysoimaan vuorovaikutussuhteita tai eläinten toimijuutta, joten eläintutkimukselliselle lähestymistavalle kuoleman enteisiin on edelleen kysyntää.

Jorma Rantataro ja Juha Ylimaunu ovat julkaisseet vuonna 1987 artikkelin *Suomen kansan ennennähtävyksi*³⁴, jossa he paitsi esittelevät yleisimpiä ennennähtäviä ja niiden alueellista esiintymistä, myös pohtivat miksi juuri ne ovat valikoituneet enteiden tuojiksi. Artikkelin perustuu Rantataron Helsingin yliopiston folkloristiikan laitoksen opinnäytetyöhön, jonka lähdeaineistona hän on käyttänyt Suomen kansanrunousarkistoon kerättyä eläimiin liittyvää muistitietoa. Kyseiset arkistot on kerätty vuosina 1882–1963 ja valtaosa niistä on peräisin 1930-luvulta. Rantataron tutkimuksen ero omaani on paitsi pääsääntöisesti hieman aikaisempi muistitietoaineiston keruuajankohta, myös suppeampi eläinlajien huomiointi. Käyttämäni aineiston keruuajankohta sijoittuu 1960-luvun alkuun ja keskityn lintujen lisäksi myös muihin eläimiin. Lisäksi näkökulmani eläimen ja ihmisen vuorovaikutussuhteesta tarjoaa uutta katsantokantaa kuoleman enteisiin.

Filosofi ja tietokirjailija Eero Ojanen on kirjoittanut popularisoidut ja myös lapsille sopivat teokset *Suomen myyttiset linnut*³⁵ sekä *Suomen myyttiset eläimet*.³⁶ Kirjat käsittelevät eläimiin liittyviä kansanuskomuksia, myyttejä ja tarinoita, ja myös kuoleman entet ovat joidenkin eläinten, muun muassa koiran ja varpusen kohdalla sisällytetty kirjoihin. Folkloristi Liisa Kasken *Myyttiset eläimet – tarua ja totta eläinten mahdista*³⁷ esittelee nelisenkymmentä eläintä, mukaan luettuna ihmisen, ensisijaisesti

---

³³ Lehikoinen 2009.

³⁴ Rantataro & Ylimaunu 1987.

³⁵ Ojanen & Ulv 2015.

³⁶ Ojanen & Linnea 2019.

³⁷ Kaski 2019.

kalevalaisen runoperinteen kautta. Varsinaisesti kuolemaan liittyviä enteitä teoksesta ei löydy, mutta sekä Kasken että Ojasen teokset kertovat jatkuvasti kasvavasta kiinnostuksesta kansanperinteessä esiintyviä eläimiä kohtaan.

Historiallisen katsauksen ensisijaisesti eläimistä ennustamiseen tarjoaa antiikintutkija Peter Struck³⁸, jonka artikkeli antiikin ennustuskäytännöistä avaa kiinnostavaa näkökulmaa enteiden maailmaan. Eläimistä ennustamista ja eläimiä ennesymboleina on tutkittu maailmalla antiikin lisäksi jonkin verran, esimerkiksi Brandon Dotson on kirjoittanut artikkelin varhaisen Tiibetin noppaennustamisessa esiintyvistä eläinsymboleista³⁹ ja indonesialaisen Sumba-saaren asukkaiden tulevaisuuden ennustamista kanan haimasta ovat tutkineet Sachs, Mulvahill ja Dapawole⁴⁰. Maantieteellisesti Suomea läheisempi tutkimus eläinten merkityksestä enteissä on esimerkiksi Ruotsin lintuperinnettä folkloristiikassa käsittelevät teos *Fåglar i Svensk Folklig Tradition*⁴¹, josta löytyy myös kuoleman enteitä.

Kuoleman- ja perinteentutkimus lomittuvat usein yhteen ja monesti samoissa teoksissa käsitellään niin kuolemaan liittyviä enteitä ja uskomuksia kuin muuta kansanuskoa. Monesti kuoleman enteet ovat kuitenkin hyvin pienessä roolissa muun kansanuskon rinnalla ja kuolemaa käsittelevät luvut ovat keskittyneet enemmän kuoleman hetkeen, vainajan valmisteleamiseen, hautajaisiin sekä muihin kuolemaan keskeisesti liittyviin rituaaleihin kuin ennustamiseen. Esimerkiksi Juha Pentikäisen teos *Suomalaisen lähtö*⁴² kuvailee pohjoisten kansojen kuolemankulttuuria erittäin laajasti ja monelta kantilta, mutta kuoleman enteille on varattu vain pari sivua. Pentikäinen esittelee muutamia Kansanrunousarkistossa säilytettäviä enteitä sekä pohtii pintapuolisesti ennustamisen syitä ja merkitystä ihmisille. Uudemmassa kuolemankulttuureita käsittelevässä kirjassa, *Suomalaisen kuoleman historia*,⁴³ on kuoleman enteitä sivuttu ainoastaan muutamalla lauseella.

---

³⁸ Struck 2014.

³⁹ Dotson 2019.

⁴⁰ Sachs, Mulvahill ja Dapawole 2005.

⁴¹ Svanberg 2016.

⁴² Pentikäinen 1990.

⁴³ Pajari, Jalonen, Miettinen & Kanerva 2019.

Uskontotieteilijä Risto Pulkkinen teokset *Suomalainen kansanusko – samaaneista saunatonnttuihin*⁴⁴ ja *Suomalaisen kansanuskon sanakirja*⁴⁵ esittelevät kumpikin kuoleman enteitä osana kansanuskoa. Ensin mainitussa kuoleman enteille on varattu oma lukunsa, jossa käsitellään niin erilaisia enteitä kuin mahdollisia syitä ennustamisen takana. *Suomalaisen kansanuskon sanakirjassa* puolestaan on erikseen esitelty asiasanoina kuoleman enteet ja ennelinnut.

Yliluonnolliset ilmiöt ja kokemukset ovat myös oleellinen osa kansanuskoa ja niiden piiriin kuoleman enteetkin lasketaan. Kansanuskoa käsittelevät teokset esittelevät siis myös yliluonnollisuutta, mutta antropologi Marja-Liisa Honkasalon ja folkloristi Kaarina Kosken yhdessä toimittama *Mielen rajoilla: arjen kummat kokemukset* -teos⁴⁶ valottaa tarkemmin sitä, millaisia merkityksiä yliluonnollisille kokemuksille annetaan esitellen myös kuolemaan ja suruun liittyviä kokemuksia. Sosiaalipsykologian tutkija Jeena Ranckenin väitöskirja *Yliluonnollinen kokemus: tulkinta, merkitys ja vaikutus*⁴⁷ käsitellään myös ennekokemuksia. Kummassakaan teoksessa ei kuitenkaan mennä kovin syvälle nimenomaan kuoleman enteisiin tai eläimiin liittyviin uskomuksiin ja kokemuksiin.

Kansainvälisesti kuoleman enteitä ja eläinten roolia tässä enneperinteessä on tutkittu jonkin verran. Esimerkiksi asteekeista ennustamassa kuolemaa pöllöjen avulla on kirjoitettu artikkeli,⁴⁸ joka käsittelee myös eri lajien välistä vuorovaikutusta. Muita kuoleman enteisiin liittyviä tutkimuksia ovat muun muassa kuoleman enteiden merkitys ja funktio Unkarin Transilvanian kansanuskossa⁴⁹ sekä vanhempana esimerkkinä *The Journal of American Folklore* -lehdessä vuonna 1889 julkaistu artikkeli⁵⁰, joka esittelee erilaisia kuoleman enteitä ja niiden yleisyyttä maailmalla. Tiia Ristolainen on kirjoittanut virolaisista kuoleman enteistä artikkelin, joka käsittelee Viron kansanperinnearkistosta löytyvää sekä tutkijan itsensä kenttätöissä keräämää enneperinnettä⁵¹.

---

⁴⁴ Pulkkinen 2014.

⁴⁵ Pulkkinen 2016.

⁴⁶ Honkasalo ja Koski 2017.

⁴⁷ Rancken 2017.

⁴⁸ Garagarza 2020.

⁴⁹ Berta 2000.

⁵⁰ Bergen & Beauchamp & Newell 1889.

⁵¹ Ristolainen 2004.

Kuoleman enteitä on tutkittu jonkin verran erilaisissa opinnäytetöissä. Reino Leppänen on vuonna 1984 kirjoittanut kuoleman enteistä uskontotieteen proseminarityönsä. Kyseessä on SKS:n kuoleman enteisiin liittyviin aineistoihin pohjautuva tutkielma, jossa Leppänen lajittelee enteitä maantieteellisesti kvantitatiivisin metodein.⁵² Vuonna 2001 folkloristiikan oppiaineessa Petri Rinne on tehnyt proseminariesitelmänsä suomalaisesta kuolemanenneperinteestä, jossa hän tutki miten ja miksi tietyt tapahtumat tulkitaan kuolemanenteiksi.⁵³

Gradussani aineistona toimivaa kuoleman enteet -kyselyä on käytetty aiemmin muutaman pro gradun aineistona. Eva-Kristiina Joukio on tehnyt vuonna 1999 proseminariesitelmänsä *Kuoleman enteet sekä toiminta kuoleman hetkellä Karjalan kannaksella* käyttäen aineistonaan yhtätoista Karjalan alueelta saatua vastausta.⁵⁴ Taina Saarinen puolestaan on vuonna 1995 käyttänyt kyselyaineistoa tutkien kuolemaa ennustavia unia folkloristiikan proseminariesitelmässään.⁵⁵ Muita tutkimuksia kyseisestä aineistosta ei tietääkseni ole tehty, ellei oteta huomioon itse tekemääni kandidaatin tutkielmaa *Kuoleman enteet suomalaisessa uskomusperinteessä*⁵⁶, jossa vertailin kuoleman enteitä maantieteellisesti itä-länsi-akselilla.

Tutkimusta kuoleman enteisiin liittyvien aihepiirien ympäriltä löytyy siis jo runsain mitoin, mutta varsinaisesti kuoleman enteitä on tutkittu kohtalaisen vähän. Näen jo tässä itsessään selkeän tutkimusaukon ja sen lisäksi käyttämäni aineisto, jota ei aiemmin ole käytetty kovinkaan paljon tutkimuksessa, pystyy tarjoamaan uutta näkökulmaa tutkimukselle. Lisäksi eläintutkimuksen nouseva suuntaus antaa uudenlaista katsantokantaa muuten tuttuun aiheeseen ja kytkee tutkielmani osaksi hyvin ajankohtaista kiinnostusta uskomusperinteessä esiintyviä eläimiä kohtaan.

---

⁵² Leppänen 1984.

⁵³ Rinne 2001.

⁵⁴ Joukio 1999.

⁵⁵ Saarinen 1995.

⁵⁶ Hinkkuri 2019.

2 Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

2.1 Eläintutkimus

Tutkimukseni sijoittuu uskontotieteen ja yleisemmin kulttuurintutkimuksen sekä ihmistieteellisen eläintutkimuksen viitekehukseen. Esittelen tässä luvussa niitä oleellisia teorioita ja käsitteitä, joiden varaan tutkimukseni rakentuu. Aloitan taustoittamalla ihmistieteellisen eläintutkimuksen ominaispiirteitä ja jatkan esittelemällä perinnelajiteoriaa, jonka käsitteistöä käytän aineiston analysoinnissa. Lisäksi käsittelem ennustamista, vuorovaikutuksen tutkimusta ja toimijuuden käsitteitä tutkimukseni kannalta relevanteilta näkökulmilta katsottuna.

Oleellinen teoriakäsite, joka vaikuttaa eläintutkimuksen taustalla, on posthumanismi. Posthumanismilla tarkoitetaan tutkimussuuntausta, joka nostaa ihmisen pois keskeisestä asemasta ja asettaa lähemmäksi ei-inhimillistä, esimerkiksi luontoa tai teknologiaa. Ihmisen ei siis katsota olevan ylivertainen suhteessa ympäristöönsä, vaikka toki posthumanismissakin tunnustetaan ihmislajilla olevan erityisiä ominaisuuksia, joita ei-inhimillisestä ei löydy. Posthumanismin perimmäisenä pyrkimyksenä on siis purkaa hierarkkisuutta ja vastakohtaisuutta inhimillisen ja ei-inhimillisen, eli esimerkiksi eläinten tai koneiden, väliltä.⁵⁷

Tässä tutkielmassa posthumanistinen ajattelu ja eläintutkimuksellinen ote näkyy ensisijaisesti eläimen nostamisessa keskiöön. Nostan eläimen pelkästä objektista aktiiviseksi toimijaksi, jolla on vaikutusta ympäröivään todellisuuteen. Tähän tavoitteeseen asettaa omat rajoitteensa se, että käyttämäni aineisto on ihmisen tuottamaa ja myös ihmisen tutkima ja tulkitsemaa. Posthumanismissa on kuitenkin ymmärretty, että tietynlainen ihmiskeskeisyys on tutkimuksessa välttämätöntä, sillä esimerkiksi kieli ja käsitteet ovat ihmisyhteisön sisällä tapahtuvaa viestintää ja samalla ihmisellä on poikkeuksellinen valta suhteessa muuhun luontoon⁵⁸.

Ihmiset ja eläimet ovat eläneet rinnakkain koko tunnetun historian ajan, mutta vasta viime aikoina eläinten asemaa ja merkitystä on alettu tutkia ihmistieteiden näkökulmasta. Ilmastokriisi, kasvissyönti, eläinten oikeudet ja muu vastaava

---

⁵⁷ Lummaa & Rojola 2020: 13–14. Taylor 2012: 38.

⁵⁸ Lummaa 2021: 58–59.

yhteiskunnallinen keskustelu on herättänyt tarpeen tutkia monilajisuutta tarkemmin ja erilaisista näkökulmista. 2000-luvulla onkin tapahtunut niin sanottu eläinkäänne eli tutkimussuuntaus, jonka tavoitteena on tuottaa monitieteistä uutta tietoa ihmis-eläinsuhteista ja monilajisista hierarkioista.⁵⁹

Suomessa tieteenalan vakiintumisesta kertoo esimerkiksi se, että vuonna 2009 perustettiin Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen seura (YKES). Vaikka eläinsymboliikka ja eläimiä koskevat mytologiat ovatkin olleet kansanuskon tutkimuksen aiheena jo pitkään ennen eläinkäännettä, kiinnostuksen varsinaisena kohteena eivät ole niinkään olleet eläimet, ihmis-eläinsuhteet tai monilajisuus vaan ennemminkin kulttuuriset ilmiöt ja ihminen niiden keskiössä.⁶⁰

Erilaisten vähemmistöjen ja marginalisoitujen ryhmien pääseminen ääneen on ollut heräävä suuntaus tutkimusmaailmassa viime vuosikymmeninä. Eläintutkimus kytkeytyy tähän samaan perinteeseen yhdessä esimerkiksi feministisen tutkimuksen kanssa. Eläimillä ei ole mahdollisuutta saada itse ääntään kuuluviin ja eläintutkimuksen yhtenä tavoitteena onkin tehdä eläimistä ihmisten hallitsemien objektien sijaan subjekteja sekä nostaa niiden toiminta ja merkitys yhteiskunnassa näkyvämmäksi.⁶¹ Erona perinteiseen, luonnontieteelliseen eläintutkimukseen onkin se, ettei keskiössä ole jokin tietty eläin- tai eliölaji itsessään, vaan nimenomaan ihmisen ja eläimen välinen vuorovaikutuksellisuus.⁶² Ihmistieteellisen eläintutkimuksen kohteet voivat olla historiaa tai nykypäivää, osa todellista maailmaa tai fiktiota, symbolisia tai konkreettisia, mutta yhteistä kaikille tutkimuskohteille on eläimen nostaminen vuorovaikutukselliseksi toimijaksi ihmisen rinnalle.⁶³

Uskomusperinteitä tutkivissa tieteissä, kuten folkloristiikassa ja uskontotieteessä, kiinnostus eläintutkimukseen on herännyt vasta viime aikoina. Eläimet ovat kyllä olleet kansanuskon tutkimuksessa mukana hyvin pitkään lähinnä symboliikan kannalta, esimerkiksi ihmisen ja eläimen välisten muodonmuutosten tai eläinuhrien näkökulmasta. Ihmistä on kuitenkin pidetty ainoana perinteen kehittäjänä ja välittäjänä,

---

⁵⁹ Schuurman & Räsänen 2020, 7–9.

⁶⁰ Kaarlenkaski & Ung-Lanki 2013, 8–9.

⁶¹ Weil 2012, 3–4, 25.

⁶² Sepänmaa 2009, 220.

⁶³ Kaarlenkaski & Ung-Lanki 2013, 7.

eivätkä esimerkiksi eläinten toimijuus tai ihmis-eläinsuhteet ole olleet huomion kohteena ennen 2000-luvua käytännössä lainkaan.⁶⁴

Eläintutkimuksen noususta ihmistieteissä ja kansanuskon tutkimuksessa kertoo muun muassa se, että vuonna 2018 Italian Ragusassa järjestettiin konferenssi ihmis-eläinsuhteista uskomustarinoissa. Kansainvälisen konferenssin järjestäjänä toimi BNN, (Belief Narrative Network) ja folkloristi Kaarina Koski kirjoitti konferenssin keskeisistä teemoista folkloristiikkaan keskittyvän *Fabulan* erikoisnumerossa julkaistun artikkelin. Konferenssissa käsiteltiin muun muassa transformaatiota ihmisen ja eläimen välillä sekä eläinten roolia mytologioissa.⁶⁵ Viime vuosina on myös julkaistu yhä enenevässä määrin kansanuskkoa ja eläimiä yhdistelevää kirjallisuutta, joista muutamia esittelin aiemman tutkimuksen yhteydessä.

Kohtalaisen uutena tieteenalana ihmistieteelliselle eläintutkimukselle ei ole vielä täysin vakiintunutta nimitystä. Tutkimuksissa esiintyviä vaihtoehtoja ovat esimerkiksi yhteiskunnallinen, ihmistieteellinen tai kulttuurinen eläintutkimus. Olen päätenyt tässä tutkimuksessa käyttämään pelkästään eläintutkimuksen käsitettä. Tarkoitin sillä nimenomaan ihmistieteellistä, kulttuurista ja yhteiskunnallista eläintutkimusta, vaikka samaa termiä voidaan käyttää myös muilla tieteenaloilla kuvaamaan esimerkiksi eläinten käyttäytymisen tutkimusta.

2.2 Perinnelajit

Ihmislaji on jakanut informaatiota keskuudessaan kielen avulla kymmenientuhansien vuosien ajan. Perinnelajiteorian peruserä on, ettei kaikki ihmiseltä ja sukupolvelta toiselle suullisesti kulkeva tieto ole yhtenäistä massaa, vaan esimerkiksi informaatioarvoltaan ja käyttötarkoitukseltaan monimuotoista⁶⁶. On melko luontevaa arkiajattelussakin todeta, että esimerkiksi vitsin ja sadun välillä on selvä ero, mutta perinnelajien tarkoituksena on lajitella melko tarkasti minkälaiseen kategoriaan suullisesti tai kirjallisesti kuulijalta toiselle välitetty teksti kuuluu niin muotonsa, sisältönsä kuin funktionsakin mukaisesti.

---

⁶⁴ Kaarlenkaski 2021, 330, 333–334.

⁶⁵ Koski 2018.

⁶⁶ Honko 1972, 67.

Perinnelajiteoria on elänyt ja muuttunut vuosikymmenten saatossa ja on esitetty erilaisia ehdotuksia siitä, minkälainen lajijako on tarpeellinen ja käytännöllinen. Ensimmäiset perinnelajijaottelut ovat käsittäneet ainoastaan sadun, tarinan ja myytin, mutta sen jälkeen lajikäsitys on muuttunut laajemmaksi.⁶⁷ Perinnelajien tutkiminen, eli perinnelajianalyysi, on analyysimetodi, jonka avulla luokitellusta aineksesta on pyritty selvittämään esimerkiksi sitä, millainen totuusarvo uskomusperinteellä on ollut ja minkä verran kyseisiin uskomuksiin on uskottu.⁶⁸

Tutkimuksessani en ole käyttänyt varsinaista perinnelajianalyysia, jonka tarkoituksena olisi esimerkiksi arvioida aineiston totuusarvoa perinnelajien kautta. Olen käyttänyt perinnelajin käsitettä helpottaakseni aineiston jäsentämistä sekä sen hahmottamiseksi, millaista kansanperinnettä kuoleman enne -aineisto on. Käyttämässäni aineistossa esiintyy perinnelajeista ensisijaisesti uskomuksia ja memoraatteja, joita esittelen seuraavaksi tarkemmin.

Uskomuksella tarkoitetaan kerrottua tosiasiaa, johon suurin osa uskomusperinteen jakavasta yhteisöstä kollektiivisesti uskoo ja jossa on lisäksi jokin arkitodellisuudesta poikkeava yliluonnollinen elementti. Uskomus voi esiintyä joko suorana väitelauseena tai kertomuksen muodossa.⁶⁹

*Kuolemaa merkitsivät myös metsäkanalinnut, teeret ja metsot, jos ne tulivat rakennusten katolle.*⁷⁰

*”Lintu tulee aina sairaan lähimmän ikkunan luo laulamaan suru säveliä ja usein pyrkii sisälle, napauttaa ikkunaan ja lentää pieneksi aikaa pois, tulee takasin ja alottaa sävelensä. – Sitten kun sairas kuolee niin lintu häviää heti.”*⁷¹

Yllä olevat ovat esimerkkejä käyttämässäni aineistossa esiintyvistä uskomuksista. Molemmat ovat väitteitä, joihin ei liity mitään omakohtaista tai toisen käden kautta kuultua kertomusta tai muuta vastaavaa keinoa esimerkiksi todistaa tapahtunutta todeksi, mutta väite esitetään joka tapauksessa totena. Arkitodellisuudesta poikkeavana

---

⁶⁷ Honko 1972, 63–64.

⁶⁸ Honko 1972, 67–68.

⁶⁹ Enges 2012, 70, 96.

⁷⁰ TYKL/kys/11/Vastaja 15.

⁷¹ TYKL/kys/11/Vastaja 331.

yliluonnollisena elementtinä toimii kummassakin se, että linnulla on tieto lähestyvistä kuolemista. Erona näiden kahden uskomuksen välillä on se, että ensimmäinen on suora väite ja toinen puolestaan kertomuksellisempi, mutta joka sisältää kuitenkin uskomuksellisen väitteen.

Memoraatiksi kutsutaan perinteenlajin muotoa, joka on joko omakohtainen tai korkeintaan toisen käden tietona, kuten perheenjäsenelle tai ystävälle tapahtuneena, jaettu kokemukskertomus, johon sisältyy jokin ylluonnollinen elementti⁷².

Vuoden vaihteessa 1917–18 olin käymässä sukulaisissa, tädillä oli uusia, tai uutta mattoa komerossa pakassa, silloin hän huomasi että mattoa olivat hiiret syöneet. Täti pelästyi ja sanoi että ”kyllä nyt kuolee”. Ja sitten olikin hänen veljensä kantajaiset tuomiosunnuntaina, syksyllä.⁷³

Tässä esimerkkimemoraatissa tapahtuman kokijana on ollut kertojan täti, mutta kertoja on myös itse ollut paikalla. Vaikka hiiren syövä matto on hyvin arkirealistinen asia, sisältyy kertomukseen usko siihen, että hiirillä on kyky ennustaa kuolemaa.

2.3 Ennustaminen

Ennustamista on käytetty kautta historian kaikkien kansojen parissa niin tutkimaan tuntematonta, ratkomaan ongelmia, parantamaan sairauksia kuin sosiaalisen kanssakäymisen välineenäkin. Ennustamista on harjoitettu lukemattomilla eri tavoilla, jotka voidaan jakaa neljään pääluokkaan: enteet, symbolit, transsi ja väline-ennustaminen. Ensimmäisellä tarkoitetaan erilaisten enteiden tarkkailua ympäristön tapahtumista, esimerkiksi lintujen lentoreiteistä. Symboleiksi lasketaan muun muassa tarot-korteista ennustaminen ja transsi on yhteydenottoa henkiin shamaanien ja parantajien saavuttamassa transsitilassa. Väline-ennustamisella viitataan erilaisten välineellä tuotettavien kuvioiden, kuten heilurin liikkeiden tulkitsemiseen.⁷⁴

Vieläkin laajempaan kattokäsitteeseen ennustaminen voidaan jakaa passiiviseen ja aktiiviseen ennustamiseen⁷⁵, jossa ylempänä esitetystä nelijaosta enteiden tarkkailu on

⁷² Enges 2012, 84–86.

⁷³ TYKL/kys/11/Vastaja 286.

⁷⁴ Tedlock 2006, 62, 65.

⁷⁵ Virtanen 1999, 243.

ainoa passiivisen ennustamisen muoto ja mikä tahansa aktiivisesti ennustamiseen pyrkivä toiminta, tapahtui se sitten symbolien, välineiden tai transsin välityksellä, ovat aktiivista ennustamista. Kuoleman enteitä on tarkkailtu passiivisesti tarkkailemalla, eikä aktiivista ennustamista ole juurikaan esiintynyt⁷⁶.

Enneunet ovat yksi keskeinen enteiden tarkkailun muoto ja ne ovat myös mahdollisesti kaikkein yleisin yliluonnolliseksi mielletyn kokemuksen tapa. Enneunet tarjoavat usein kokijalleen tarkemman kuvan tulevasta tapahtumasta kuin valveilla koetut elämykset. Esimerkiksi aavistusten herättämä tunne siitä, että joku tuttu tai läheinen henkilö on menehtymässä, voi jäädä epämääräiseksi verrattuna enneunessa koettuun konkreettisempaan kuvaukseen tulevasta tapahtumasta.⁷⁷

Hampaiden putoaminen unessa on eräs tyypillisimmistä kuoleman enteistä aineistossani ja se on myös yksi kansainvälisesti tunnetuimmista unisymboleista. Varhaisin tunnettu muistiinpano hampaan menetyksestä kuolemaa tietävänä enteena on kirjattu muinaisessa Egyptissä yli tuhat vuotta ennen ajanlaskumme alkua⁷⁸.

Eläimet ja niiden käyttäytyminen ovat olleet ympäri maailmaa keskeinen osa ennustamisen käytäntöjä. Esimerkiksi antiikissa linnut, erityisesti petolinnut, ovat olleet jopa kaikkein tärkeimpiä enteiden tarkkailun kohteita. Myös muista eläimistä sekä uhrattavien eläinten ulkonäöstä, käytöksestä, sisäelimistä, ja luista ennustettiin.⁷⁹ Suomessa eläinten käytöksestä on ennustettu runsaasti ja paljon muitakin asioita kuin kuolemaa. Esimerkiksi unessa nähty susi on ollut yleinen naimaonnea tietävä enne erityisesti silloin, jos samassa unessa on esiintynyt myös lampaita.⁸⁰

Eläinten käyttäytymistä on tarkkailtu monenlaisten ennusmerkkien suhteen. Myös tiede on ollut kiinnostunut esimerkiksi eläinten mahdollisesta kyvystä ennustaa maanjäristyksiä. Osa tutkijoista on pitänyt eläinten poikkeavaa käytöstä ennen maanjäristyksiä psykologisena ilmiönä, jossa tavallisesta erottuva käytös pistetään merkille toisin kuin silloin, jos mitään arjesta erottuvaa ei tapahdu. Toiset tutkijat

---

⁷⁶ Lehikoinen 2009, 308.

⁷⁷ Virtanen 1974, 91, 95; Virtanen 1999, 278.

⁷⁸ Kaivola-Bregenhøj 2010, 74.

⁷⁹ Struck, 2014.

⁸⁰ Kaivola- Bregenhøj 2010, 118–119.

puolestaan ovat pitäneet ympäri maailmaa raportoitua eläinten erikoista käytöstä merkkinä siitä, että eläimillä saattaa olla kykyjä, joiden avulla ne havainnoivat alkavan maanjäristyksen ennen ihmistä tai teknologiaa, mutta asian vaativan vielä lisätutkimuksia.⁸¹

2.4 Vuorovaikutussuhteet

Ihmisillä on sisäsyntyinen tapa jaotella ja luokitella asioita. Luokittelut ovat kulttuurisidonnaisia ja muovautuvia ajassa ja paikassa. Eläinten luokittelun kohdalla pääsääntöisesti villit eläimet edustavat kaukaisuutta ja vaaraa, kesyt puolestaan juuri päinvastaista. Opimme nämä luokittelut jo varhaisessa lapsuudessa siinä sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä, jossa elämme⁸² ja luokittelut vahvistuvat tai muokkautuvat erilaisten eläin kohtaamisten myötä, tapahtuivat ne sitten fyysisesti samassa tilassa tai populaarikulttuurin tuotteiden, kuten elokuvien tai kirjallisuuden kautta⁸³.

Ihminen on tottunut siihen, että lähtökohtaisesti villi eläin väistää tai pakenee ihmistä kohtaamistilanteessa ja mikäli näin ei tapahdukaan, on villin ja kesyn, ihmisen ja luonnon, välinen raja hämärtynyt⁸⁴. Pihapiiri kuuluu ihmisen omaan, kesytettyyn alueeseen, jonne villieläimet eivät kuulu. Metsät puolestaan ovat villien eläinten aluetta, jolloin kohtaamiset ovat toisenlaisia kuin sinne kuulumattoman eläimen saapuminen ihmisen omakseen katsomalle alueelle. Lemmikit ja myös tuotantoeläimet ovat poikkeuksellisia suhteessa villin luonnon ja ihmisten yhteiskunnan rajapinnassa kuulumatta täysin kumpaankaan kategoriaan⁸⁵.

Ihmisen ja eläimen välinen vuorovaikutus on hyvin moniulotteinen prosessi, johon vaikuttavat niin kulttuurihistorialliset kuin yhteiskunnalliset käsitykset, luonnontieteelliset raamit sekä ihmisen persoonallisuus ja eläin kohtaamiset ja -kokemukset. Historian saatossa eri eläinlajeihin on liitetty usein niiden fyysisten ominaisuuksien ja käyttötarkoitusten perusteella erilaisia ominaisuuksia, ja näistä on muodostunut kulttuurihistoriallinen tausta, jota vasten peilaamme suhdettamme

---

⁸¹ Mott 2003.

⁸² Arluke & Sanders 1996, 7–8.

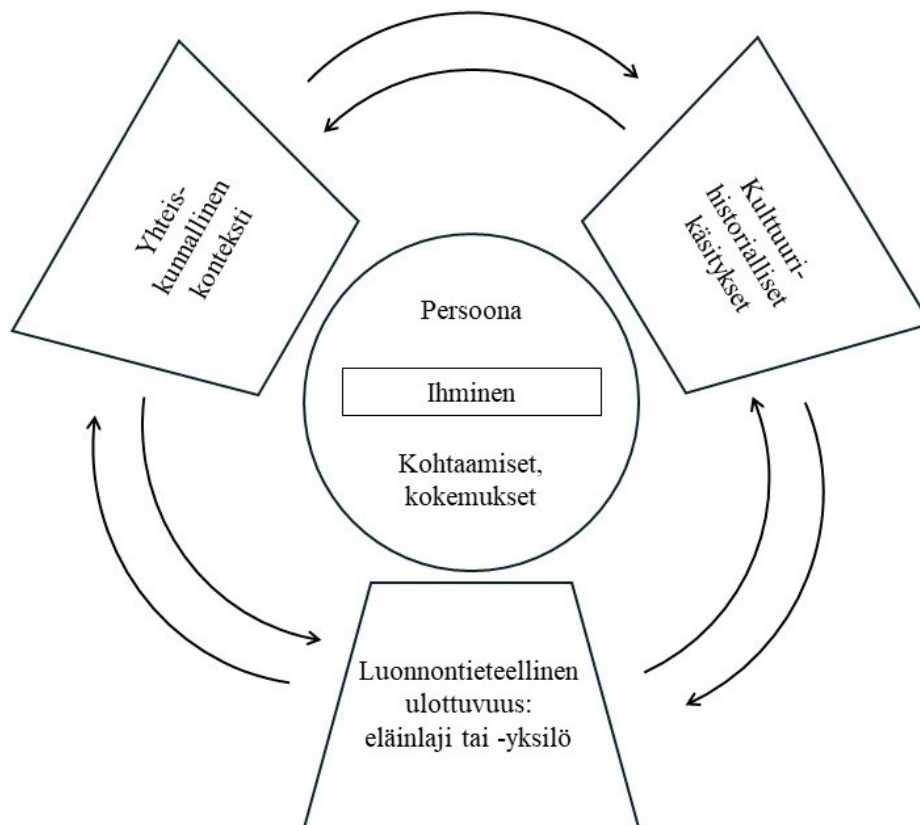
⁸³ Ilvesviita, 68.

⁸⁴ Ilvesviita, 72.

⁸⁵ Ilvesviita, 72.

eläinlajeihin. Yhteiskunnallisessa kontekstissa on esimerkiksi lainsäädäntö tai kategorisointi vaikkapa tuotanto- tai lemmikkieläimiksi, mikä myös vaikuttaa käsityksemme eri eläinlajeista. Luonnontieteellisesti katsottuna puolestaan eläimen ulkonäkö ja esimerkiksi sen potentiaalinen vaarallisuus ihmiselle ovat vuorovaikutusta muovaavia tekijöitä. Tämän lisäksi ovat vielä ihmisen omat henkilökohtaiset kokemukset sekä persoonallisuus, jotka vaikuttavat suhteen muodostumiseen.⁸⁶

Kuva 1 esittelee Outi Ratamäen mallin siitä, millaisia ulottuvuuksia ihmisen ja eläimen välisen suhteen muotoutumisessa voi havaita.

Kuva 1 Ihmisen ja eläimen vuorovaikutukseen vaikuttavat elementit

Tähän Ratamäen malliin haluaisin itse nostaa vielä voimakkaammin esiin myös eläimen omakohtaiset kokemukset ja persoonallisuuden; yhtä lailla koiran puremaksi tullut ihminen voi alkaa pelätä koiria, kuin ihmisen kaltoinkohtelemaksi tullut koira voi alkaa

⁸⁶ Ratamäki 2009, 38–39.

pelätä ihmistä ja toiset eläimet saman lajin sisälläkin ovat luonteeltaan esimerkiksi varovaisempia, rohkeampia tai uteliaampia kuin toiset.

Peilaan aineistossani esiintyvää vuorovaikutusta eläinten ja ihmisten välillä Ratamäen mallin huomioon ottaen ja käytän sitä taustana, jonka avulla voin pohtia, miksi juuri tietyt eläinlajit esiintyvät enteissä sekä miksi vuorovaikutuksen muodot vaihtelevat eläinlajeista toiseen.

2.5 Toimijuus

Post-humanistiseen tutkimussuuntaukseen kuuluu keskeisenä osana äänen antaminen aiemmin objekteina pidetyille ja alistetussa asemalla oleville ryhmille. Naisten, vähemmistöjen ym. vastaavien marginalisoitujen ryhmien ohella eläimet ovat yksi tällainen ryhmä, joka nähdään aiempaa useammin passiivisen vastaanottajan sijaan aktiivisena toimijana.⁸⁷ Toimijuuden käsite onkin yksi eläinkäänteen myötä keskeisesti esiin noussut teema, jonka avulla tutkimuksesta on pyritty tekemään vähemmän ihmiskeskeistä.⁸⁸

Eläimen kykyä olla toimija on pohdittu eri näkökulmista. Joidenkin käsitysten mukaan ainoastaan ihminen voi olla toimija, sillä toimijuus vaatii esimerkiksi sellaista tietoisuutta itsestään tai moraalialia, jollaisia eläimellä ei katsota olevan. Erityisesti eläinkäänteen myötä aiheeseen on perehdytty enemmän ja monet tutkijat ovatkin nykyään sitä mieltä, että eläimeltä löytyy kaikki tarvittavat ominaisuudet, jotta sillä voi katsoa olevan riittävät kyvyt ja mahdollisuudet aktiiviseen, tietoiseen toimijuuteen.⁸⁹ Vaikka eläimellä on vaistot, joiden varaan monet asiat rakentuvat, sillä on silti mahdollisuus näiden raamien puitteissa päättää omasta toiminnastaan.⁹⁰

Vapaaseen tahtoon ja toimijuuteen tutkimuksessaan keskittynyt filosofi Helen Steward määrittelee neljä kohtaa, joiden avulla voidaan katsoa, onko kyseessä toimija. Eläinten fyysinen olemus ja kognitiiviset kyvyt täyttävät seuraavat neljä kohtaa, joten pidän täysin perusteltuna tässä tutkimuksessa pitää eläimiä toimijoina:

---

⁸⁷ Räsänen & Syrjämaa 2017 1–2.

⁸⁸ Kaarlenkaski 2021, 332.

⁸⁹ McFarland & Hediger 2009, 2–3, 16.

⁹⁰ Steward 2009, 225.

1. Toimija kykenee liikuttamaan koko kehoaan tai ainakin osia siitä, jonka katsomme olevan sen keho
2. Toimija on jonkinlaisen subjektiivisuuden keskus
3. Toimija on jokin, johon voidaan aiheellisesti liittää ainakin alkeellisia tarkoituksellisuuden tyyppejä (esimerkiksi yrittää, haluta, havaita)
4. Toimija on se, joka päättää oman kehonsa liikkumiseen liittyvistä asioista; toisin sanoen toiminnot, joilla nämä liikkeet toteutetaan, katsotaan olevan ei-välttämättömiä tapahtumia sekä ensisijaisesti toimijan tekemiä ja vasta toissijaisesti ympäristön vaikutuksesta johtuvia.⁹¹

Toimijuutta on tutkittu runsaasti eri tieteenaloilla, kuten filosofiassa, psykologiassa, sosiaalitieteissä ja kulttuurintutkimuksessa⁹². Tässä tutkielmassa käytän sosiaalipsykologi Stanley Milgramin esittelemää mallia, jossa toimijuus jakautuu kahteen eri näkökulmaan. Käytän näistä toimijuuden lajeista termejä itsenäinen ja välineellinen toimija. Itsenäinen toimija tekee päätöksensä omien ideoidensa, kokemustensa ja uskomustensa perusteella. Välineellinen toimija puolestaan on passiivinen väline, joka toimii jonkin ulkopuolisen auktoriteettiasemassa olevan tahon, esimerkiksi jumaluuden tai henkiolennon ohjaamana.⁹³ Milgramin malli sopii erityisen hyvin aineistossani esiintyvien eläinten toimijuuden tarkasteluun, sillä monien kuoleman enteisiin liittyvien uskomusten taustalta löytyy välineellistä toimijuutta.

Kaikki toiminta tapahtuu aina suhteessa ympäröivään maailmaan, kuten yhteiskunnan rakenteisiin ja muihin ihmisiin sekä eläimiin. Toimijuus rakentuu monimuotoisten sosiaalisten suhteiden sisällä ja toimijuus on jatkuvassa ja muuttuvassa dialogissa muiden moniäänisten ja sosiaalisten toimijoiden kanssa. Tätä kutsutaan relationaaliseksi toimijuudeksi.⁹⁴ Milgramin kaksijaon lisäksi olen ottanut mukaan myös relationaalisen toimijuuden käsitteen, jonka avulla pystyn tarkastelemaan vielä lähemmin ihmisten ja eläinten yhdessä muodostamaa vuorovaikutteista toimijuutta.

---

⁹¹ Steward 2009, 226.

⁹² Kulttuurintutkimuksessa usein käytettyjä toimijuuden malleja ovat mm. Bourdieun habituksen käsitteeseen perustuva toimijuuden malli ja toimijaverkkoteoria (ANT).

⁹³ Hovi 2011, 198.

⁹⁴ Burkitt 2016.

Kauhea vaiva kesäisin oli tämän kirjoittajalle siitä kun pelkäsi käkien tulevan kukkumaan kodin läheisyyteen, sillä se tiesi varmaan kuolemaa. Heti hätistettiin tai kivitettiin jos vain sen näköinen lintu istahti lähipuihin. Kerran se pahus kuitenkin pääsi aidanseipäaseen istumaan ja kukkumaan kuolemaa, ja siitä seurasi pitkäaikainen murhe, kenen on vuoro kuolla.⁹⁵

Esimerkiksi tässä enteessä käki tai käkeä muistuttava lintu saapuu pihan lähistölle, ja ihmiset koettavat hätistää sitä pois. Enteessä esiintyvät tapahtumat voidaan tulkita sekä välineellisen että relationaalisen toimijuuden käsitteiden kautta. Välineellisenä toimijana käki nähdään viestintuojana, jonka on lähettänyt matkaan jonkinlainen uskomusolento, kuten paholainen, kalmanväki tai jokin muu henkiolento tuonpuoleisesta. Silloin toimija on edelleen ei-inhimillinen, eli jokin muu kuin ihminen, mutta kyseessä ei ole kuitenkaan eläimen oma itsenäinen toimijuus.

Toiseksi enteessä voidaan havaita relationaalista toimijuutta. Kertojan suhde käkeeseen on jo valmiiksi pelokas ja negatiivinen ja linnun näkeminen aiheuttaa murhetta ja huolta. Kun käki saapuu pihaan, se saa ihmisen toimimaan vihamielisesti, hätistämään lintua pois tai jopa kivittämään sitä. Memoraatti ei kerro suoraan, mikä on käen suhtautuminen hätistelyyn. On kuitenkin oletettavaa, että tässä tapauksessa lintu on lähtenyt pois hätistämisen seurauksena, sillä pääsääntöisesti villieläintä, joka ei väistä ihmistä, on pidetty poikkeuksellisenä ja sellaista toimintaa on myös kuvattu ennekertomuksessa.

Pyrin ottamaan tutkielmassani huomioon kaikki nämä toimijuuden lajit ja tarkastelemaan aineistoani niin itsenäisen, välineellisen kuin relationaalisen toimijuuden käsitteiden kautta muodostaakseni mahdollisimman monipuolisen kuvan aineistossa esiintyvistä eläinten toimijuudesta. Kaikki nämä toimijuuden muodot kytkeytyvät jossain määrin yhteen ja monessa enteessä onkin havaittavissa myös useamman kaltaista kuin ainoastaan yhtä toimijuuden lajia. Toimijuus, etenkin relationaalinen toimijuus, kytkeytyy vahvasti myös vuorovaikutussuhteisiin ja niitä onkin mahdotonta erottaa toisistaan. Siinä missä ihmisen toiminta vaikuttaa eläimeen, myös eläimen toiminta vaikuttaa ihmiseen ja tämä toiminta myös muokkaa vuorovaikutussuhdetta.

---

⁹⁵ TYKL/kys/11/Vastaja 31.

3 Aineisto

3.1 Aineiston kuvaus

Tutkimukseni aineistona on postikysely nro. 11, Kansantapojen muuttuminen I: kuoleman enteet, jota säilytetään Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkiston TYKL-kokoelmassa. Käyttämäni aineisto on kerätty vuonna 1961 Turun yliopiston kansatieteen⁹⁶ laitoksella painettuna postikyselynä. Kysely on osa suurempaa kokonaisuutta, jossa pyrittiin selvittämään kuolemaan ja hautajaisiin liittyvän tapa- ja uskomuskulttuurin muutosta.

Yhteensä kyselyyn kertyi vastauksia 338 kappaletta. Vastausten pituus vaihteli muutaman rivin pituisista yksittäisistä uskomuksista pitkiin, useiden sivujen mittaisiin ja hyvin yksityiskohtaisiin memoraatteihin. Pysin käyttämään kaikkia saatuja vastauksia muodostaakseni kokonaiskuvan siitä, minkä tyyppisiä kuoleman enteitä 1900-luvun alkupuoliskolla tunnettiin, mutta jouduin jättämään joitakin vastauksia pois analyysistä käsialan tulkinnan mahdottomuuden vuoksi. Jotkut vastaukset eivät myöskään olleet sisällöltään relevantteja ja käsittelivät jotain muuta kuin kyselyn aihetta, esimerkiksi hautajaistapoja tai muuten tutkimusasetelmani kannalta epäoleellisia seikkoja. Yhteensä 18 vastausta jäi näistä syistä tutkielmani ulkopuolelle.

Analyysiin mukaan päätyneet 320 vastaajaa kirjoittivat A5-kokoisille arkeille pääsääntöisesti käsin ja jonkin verran myös kirjoituskoneella. Sivumääräksi kertyi täten yhteensä 2470 A5-kokoista sivua ja 365 sivua jäi tutkimuksen ulkopuolelle jo edellä mainituista syistä.

Naiset olivat jonkin verran miehiä aktiivisempia vastaajia ja kahden henkilön sukupuoli ei selvinnyt vastauksista. Pääsääntöisesti vastaajat ovat yli 50-vuotiaita ja kaikkein aktiivisin vastaajaryhmä on ollut 61–70-vuotiaat. 77 henkilön syntymävuotta ei ollut merkattu vastauslomakkeeseen lainkaan. Alla olevista taulukoista selviävät tarkemmat ikä- ja sukupuolijakaumat.

---

⁹⁶ Nyk. etnologia.

Taulukko 1 Ikä- ja sukupuolijakaumat

Ikävuodet		
0-20	2	0,6 %
21-30	1	0,3 %
31-40	15	4,7 %
41-50	20	6,3 %
51-60	62	19,4 %
61-70	83	25,9 %
71-80	52	16,3 %
81-90	8	2,5 %
Ei tietoa	77	24,1 %
Yhteensä	320	100,0 %

Sukupuolet		
Mies	122	38,1 %
Nainen	196	61,3 %
Ei tietoa	2	0,6 %
Yhteensä	320	100,0 %

Kirjoituskutsu⁹⁷ on lähetetty joukolle aktiivisia vastaajia. Kutsu oli osa laajempaa *Tiedusteluja kansallisten tieteiden alalta* -kyselysarjaa, jota aloittaessa yhtenä tavoitteena oli luoda mahdollisimman laaja ja sitoutunut vastaajaverkosto⁹⁸.

Postikyselyn kysymykset on esitetty avoimessa muodossa. Kirjoituskutsussa pyydettiin kiinnittämään huomiota muutoksiin kuoleman enteisiin liittyvissä perinteissä ja kertomaan vieläkö niihin uskotaan yleisesti, mutta ainoastaan hyvin harvat vastaajat huomioivat pyydettyjä seikkoja. Aineiston memoraatit ovat tapahtuneet pääasiallisesti vastaajien omana elinaikana, vaikka mukaan mahtuu joitakin esimerkiksi omilta vanhemmilta kuultuja kertomuksia. Uskomusten osalta muutamissa vastauksissa on mainittu ”vanhan kansan” uskoneen näin, mutta kyselyn keräysajankohtana niitä ei enää nähty elävänä perinteenä.

Vastaavan tyyppistä muistitietoainesta kuoleman enteisiin liittyen säilytetään muissakin arkistoissa⁹⁹, mutta tutkielman rajallisen sivumäärän ja käytettävissä olevan ajan puitteissa minulla ei ollut mahdollisuutta päästä tutustumaan niihin tarkemmin.

⁹⁷ Liite 1.

⁹⁸ Kirveennummi 2023, 175.

⁹⁹ Suomalaisen kirjallisuuden seuran Helsingissä sijaitsevasta perinteen ja nykykulttuurin kokoelmasta löytyy perinnelajeittain jaoteltua aineistoa. Noin 10 000 uskomustarinaa ja memoraattia käsittävistä Uskomukset ja memoraatit -osiosta löytyy erillinen kategoria enteille ja kohtalolle. Kotimaisten kielten keskuksen arkistoissa säilytetään kansatieteellistä kuoleman enteitä käsittelevää aineistoa 1920–1940-luvuilta.

3.2 Aineistossa esiintyvät enneteemat

Olen jaotellut enteet yhdeksään eri teemakategoriaan, joka tarjoaa kuvaa siitä minkä tyyliä kuoleman enteitä 1960-luvulla tultaessa tunnettiin. Kategorisoinnin tarkoituksena on auttaa ensisijaisesti hahmottamaan sitä, kuinka eläimiin liittyvät enteet suhteutuvat määrällisesti muihin enneteemoihin.

Alla olevaan taulukkoon on laskettu, kuinka monta kertaa tietty teema on noussut esiin vastauksissa. Esimerkiksi linnut on mainittu yhteensä 211 vastauksessa. Prosenttia maininnoista -sarake kertoo siitä, kuinka monta prosenttia maininnoista käsittelee kutakin kategoriaa. Esimerkiksi 15,5 prosenttia kaikista maininnoista käsittelee lintuja. Taulukon viimeinen sarake prosenttia vastauksista näyttää, kuinka monta prosenttia vastaajista on tuonut esiin tiettyyn kategoriaan liittyvän teeman. Esimerkiksi 62,4 prosenttia vastaajista on kirjoittanut jonkinlaisesta lintuenteestä.

Taulukko 2 Enteiden jakauma

Kategoriat	Maininnat	% maininnoista	% vastauksista
Unet	237	18,8 %	74,1 %
Linnut	211	16,8 %	65,9 %
Muut eläimet	211	16,8 %	65,9 %
Ei Kategoriaa	149	11,8 %	46,6 %
Äänet	144	11,4 %	45,0 %
Uskonnolliset	103	8,2 %	32,2 %
Luonto	95	7,5 %	29,7 %
Muut aistit	75	6,0 %	23,4 %
Eläinunet	34	2,7 %	10,6 %
	1259	100,0 %	

Taulukko osoittaa, että eläimet ja linnut sekä unet ovat selkeästi kolme yleisintä teemaa kuolemaa ennustettaessa. Mielenkiintoista kyllä, eläimiin liittyvät unet ovat kuitenkin hyvin harvinaisia ja vain kaksi prosenttia vastauksista käsittelee eläinteemaisia unia. Aisteihin liittyvistä enteistä äänet ovat selkeästi yleisin kategoria ja muut aistinvaraiset havainnot, kuten kalman haju tai oudon valoilmion näkeminen ovat harvinaisempia. Uskonnollisiin teemoihin, esimerkiksi enkeleihin tai risteihin liittyvät enteet eivät myöskään ole erityisen yleisiä. Luonnossa, esimerkiksi lumen satamisajankohdassa, nähdyt enteet ovat myös melko harvinaisia kuoleman enteiden havainnoinnissa. Käsittelen vielä hieman tarkemmin teemoittelua koskevassa alaluvussa 4.1. sitä, kuinka enneteemat ovat nousseet esiin aineistosta.

3.3 Kilpakeräyksen ominaispiirteistä

Arkistossa säilytettävät kirjoitukset eivät koskaan ole puhdas totuus, vaan ne ovat sidoksissa ympäröivään kulttuuriin, joka vaikuttaa paitsi tekstin sisältöön, myös sen tulkintaan. Keruukyselyiden voidaan katsoa olevan dialogia vastaajan ja keräyksen järjestäjän välillä. Keräystekstien vastaanottajatahon käytänteet, arvot ja odotukset vaikuttavat siihen, kuinka keruukehotus on muotoiltu. Nämä seikat puolestaan vaikuttavat siihen millaiseen tyyliin vastaaja kirjoittaa tekstiään ja mitä seikkoja hän tuo esiin. Myös muistoilla ja muistelemisella on oma roolinsa arkistoaineiston muodostumisessa. Kilpakeruuseen lähetetyt tekstit ovat aina tulkintoja menneisyyden tapahtumista ja eri hetkinä kirjoitetut omaa elämää muistelevat kuvaukset samasta tapahtumasta saattavat vaihdella paljonkin.¹⁰⁰

Osa kyselyihin vastaajista oli hyvin aktiivisia osallistujia ja kuuluivat Turun yliopiston vastaajaverkon lisäksi myös esimerkiksi Kansallismuseon ja Suomen Kirjallisuuden Seuran vastaajaverkoston.¹⁰¹ Vastaajilla on erilaisia motiiveja osallistua keräyksiin. Syitä voivat olla esimerkiksi toive palkinnosta, velvollisuudentunne perinteen siirtämisestä jälkipolville, halu vaikuttaa, terapeuttinen motiivi tai ajan kuluttaminen. Motiivit voivat olla päällekkäisiä ja samalla vastaajalla voi olla, ja usein onkin, taustalla useita eri syitä lähettää kirjoituksensa keräykseen.¹⁰² Kuoleman enteet -kyselystä on maksettu kuusi rahallista palkkiota arvoltaan 1000–3000 markkaa ja lisäksi kuusi kirjapalkintoa¹⁰³. Tämä on voinut ollut yksi vaikuttava tekijä kirjoitusmotivaation syntymiseen. Arjen kummalliset kokemukset ja yliluonnolliset ilmiöt ovat myös voineet olla kokijoilleen hyvinkin vaikuttavia hetkiä, jolloin aiheesta kirjoittaminen on saattanut helpottaa kokemusten jäsentämistä itselleen.

Arkistoaineiston tulkitsemiseen liittyy aina omat haasteensa. Esimerkiksi haastattelutilanteet ovat vuorovaikutuksellisempia ja informantilta on mahdollista kysellä lisätietoja, mutta arkistoitavaksi päätyneet kyselyvastaus on tulkittava

---

¹⁰⁰ Hynninen 2011, 263–265, 278.

¹⁰¹ Kirveenummi 2023, 177.

¹⁰² Hynninen 2011, 285–287.

¹⁰³ TYKL/kys/12/kirjoituskutsu

sellaisenaan ilman tietoa vastaajan pyrkimyksistä.¹⁰⁴ Myös ajallinen ja sitä kautta kulttuurinen ero voi tuottaa tulkintaan haasteita. Näiden haasteiden voittamisessa apuna toimii tutkimuskirjallisuus, jonka kautta pystyn asettamaan aineistoani kontekstiin.

3.4 Eettinen pohdinta

Lähdeaineistona käyttämäni arkistoaineistoon ei liity erityisen suuria eettisiä haasteita. Kyselyyn vastanneet ovat tietoisesti luovuttaneet vastauksensa tutkimuskäyttöön ja aineistoja säilytetään asianmukaisesti arkistossa. Aineiston rajaamiseenkaan ei liity haasteita, sillä olen luokitellut kaikki vastaukset teemojensa mukaisesti ja valikoinut niistä eläimiä ja luontoa koskevat kirjoitukset tarkemman analyysin kohteeksi. Arkistomateriaalin käytössä on huomioitava arkiston omat käytännöt ja olen allekirjoittanut ja sitoutunut noudattamaan näitä säännöksiä, jotka koskevat esimerkiksi aineiston käyttöä ainoastaan tutkimustarkoituksissa.

Kilpakeräykseen kirjoittaneet ovat lähettäneet vastaukset koko nimellään, ammatillaan, asuinpaikkakunnallaan sekä syntymävuodellaan. Olen anonymisoinut vastaukset ja käytän vastaajan käsitettä liittäen siihen vastaajalle ilmeisesti vastauksen saapumisjärjestyksessä annetun numeron¹⁰⁵. Täten henkilöt eivät ole tunnistettavissa tai yhdistettävissä henkilötietoihinsa. En näe henkilöiden nimen, sukupuolen, iän tai vastaavien tietojen olevan tutkimukseni kannalta relevantteja muuten kuin yleisemmässä analyysissä, joka koskee vastaajarakennetta ja josta ei ole tunnistettavissa yksittäisiä vastaajia.

Yliluonnolliset kokemukset, tämän tutkimuksen tapauksessa kuolemaa ennustavat asiat, voivat joskus olla kokijoilleen haastavia ja niihin liittyy helposti leimautumisen pelkoa. Muiden korville kuulumattomien äänten kuuleminen tai näkyjen näkeminen aiheuttaa usein ymmärtämättömyyttä lähipiirissä ja jopa mielisairaaksi leimaamista.¹⁰⁶ Käyttämässäni aineistossa on jonkin verran viitattu siihen, kuinka kaikki eivät tällaisiin

---

¹⁰⁴ Fingerroos 2004, 23.

¹⁰⁵ Esim. vastaaja 1, vastaaja 59.

¹⁰⁶ Korkeila & Koski 2017, 235–236.

asioihin usko mutta henkilöt itse tietävät mitä heidän kokemansa merkitsee. Osalle on ollut luonnollista puhua asioista niin etu- kuin jälkikäteenkin, toiset taas ovat pitäneet kokemuksensa enemmän omana tietonaan.

Arkitodellisuudesta poikkeaviin kokemuksiin suhtaudutaan eri aikoina ja eri kulttuureissa vaihtelevin tavoin¹⁰⁷ ja mitä ilmeisimmin vielä 1960-luvun Suomessa kuoleman enteet olivat luonnollinen osa sosiaalista kanssakäymistä ja uskomusperinnettä. Tutkimukseni tarkoituksena ei ole ottaa kantaa enteiden kokemisen totuudellisuuteen tai siihen, millaisia vaikutuksia enteillä on ollut ihmisten elämään. Pyrin tietenkin aiheen herkkyyden huomioon ottaen kohtelevaan keräykseen vastanneita kunnioittavasti ja hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti.

Arkistoaineisto on aina ihmisen kirjoittamaa, minkä vuoksi lähtökohtani on myös ihmiskeskeinen, ja eläinten käytöstä, mahdollisia motiiveja ja vuorovaikutussuhteita tarkastellaan hyvin voimakkaasti sen henkilön näkökulmasta, joka on enteestä kirjoittanut. Ylipäänsä perinteiset menetöt, kuten haastattelut tai kyselylomakkeet, eivät aina toimi eläintutkimuksen kehityksessä. Voimme toki kysellä ihmisiltä esimerkiksi heidän asenteistaan eläimiä kohtaan, mutta eläin pysyy hiljaa eikä voi tuoda omaa kantaansa näkyväksi.¹⁰⁸ Eläintutkimukseen pätevätkin hyvin posthumanistisessa feministisessä tutkimuksessa oleellisina pidetyt argumentit, jotka painottavat vastuullisuutta tutkittavia kohtaan vallan epätasaisen jakautumisen takia.¹⁰⁹ Pyrinkin kunnioittamaan vastaajien lisäksi myös tutkimuksen kohteena olevia eläimiä mahdollisimman hyvin.

---

¹⁰⁷ Honkasalo 2017, 36.

¹⁰⁸ Birke & Hockenhull 2012, 19.

¹⁰⁹ Birke & Hockenhull 2012, 6.

4 Tutkimusmenetelmät

4.1 Teemoittelu

Teemoittelulla tarkoitetaan sisällönanalyysin piiriin kuuluvaa analyysitapaa, jossa aineistosta etsitään ja paikannetaan tutkimusongelman kannalta keskeisiä aihepiirejä eli teemoja. Tutkija määrittelee teemat aineistolähtöisesti eikä niin päin, että tutkija koettaa asettaa aineiston jo etukäteen päätettyjen teemojen sisään. Teemoittelua voidaan käyttää joko varsinaiseen sisällönanalyysiin kuuluvana analyysityökaluna tai vaihtoehtoisesti se voi olla väline aineiston jäsentämiseen ennen siirtymistä tarkempaan analyysiin.¹¹⁰

Omassa työssäni teemoittelu, josta käytän myös rinnakkaista termiä luokittelu, toimii laadullisena sisällönanalyysimenetelmänä, joka toimii aineistokokonaisuutta jäsentävänä taustana. Sen avulla olen pystynyt erottamaan aineistosta tutkimuskysymysteni kannalta olennaiset eläimiin liittyvät enteet. Teemoittelun avulla pystyn lisäksi rakentamaan kokonaiskuvaa siitä, kuinka yleisiä eläinenteet ovat suhteessa muihin kuoleman enteissä esiintyviin aihepiireihin. Lisäksi luokittelu antaa vastauksen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen eri eläinlajien esiintyvyydestä kuoleman enteissä.

Olen luokitellut käyttämäni aineiston kokonaisuudessaan yhdeksään eri teemaan joko enteiden sisällön tai sen havainnointitavan perusteella. Pääosin teemat ovat nousseet helposti esiin aineistosta, mutta mukana on jonkin verran joko yksittäisiä tai sen verran harvoin esiintyviä enneteemoja, etten ole nähnyt tarpeelliseksi luokitella niitä omiin teemoihinsa tätä tutkimusta varten, vaan jättänyt ne omaksi luokittelemattomien kategoriakseen. Kaikki enteet eivät välttämättä ole myöskään täysin selvärajaisia ja ne voitaisiin sijoittaa useamman eri teeman alle, mutta olen sijoittanut ne sen teeman alle, joka mielestäni on ollut vahvimmin läsnä ennekertomuksessa.

Käyttämäni teemat ovat seuraavanlaiset: linnut, muut eläimet, muuhun luontoon liittyvät enteet, kuuloaistin varaiset enteet, muilla aisteilla havaittavat enteet, yleiset unienteet, eläimet enteinä unissa, uskonnolliset enteet sekä kategorioimattomaksi jääneet. Vaikka linnut luonnollisestikin kuuluvat eläinkuntaan, olen erottanut linnut ja

---

¹¹⁰ Juhila 2021.

muut eläimet omiksi teemoikseen niihin liittyvien enteiden suuren määrän vuoksi pitääkseni kategorisoinnin mahdollisimman selkeänä ja hallittavana kokonaisuutena.

Luontoteemaan kuuluviin enteisiin olen laskenut mukaan luonnon kiertokulkuun, kuten lumen tulon tai puiden lehtien putoamisen ajankohtaan liittyviä enteitä. Aistinvaraiset enteet olen jakanut kahteen eri teemaan, joista kuuloaisti on erotettu omakseen niiden runsaan esiintyvyyden vuoksi suhteessa näkö-, maku-, haju- tai tuntoaistilla havaittaviin enteisiin. Unissa koetut enteet ovat oma teemansa, josta olen kuitenkin erottanut erikseen eläimiin liittyvät unet, mahdollistaakseni niiden käytön myös tarkemmassa ihmis-eläinsuhteiden analyysissä. Uskonnollisiin enteisiin kuuluvat esimerkiksi enkeleiden tai ristien näkeminen.

Luokittelemattomiin enteisiin ovat jääneet näiden teemojen ulkopuoliset enteet, jotka enimmäkseen ovat yksittäisiä tapauksia tai muuten harvalukuisesti aineistossa esiintyviä. Mahdollisia muita teemoja olisivat voineet olla esimerkiksi kotityöt, ihmisten poikkeava käytös tai ennalta tietäminen ilman näkyvää syytä, mutta työni kannalta keskeiseen eläintutkimuksen näkökulmaan tarkempi teemoittelu ei olisi mielestäni antanut lisäarvoa.

Jatkoin teemoittelua eläinsuhteisiin ja eläinten toimijuuteen liittyvissä vastauksissa. Aluksi erottelin kaikki eläimiin liittyvät enteet muista vastauksista ja luokittelin niissä esiintyvät eläimet lajien mukaisesti¹¹¹ saadakseni vastauksen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen erilaisten eläinlajien esiintyvyydestä kuoleman enteissä.

Seuraavaksi rajasin eläintenteiden joukosta 41 vastaajaa, joiden memoraateista ja uskomuksista nousi esiin mielestäni analyysin kannalta keskeistä aineistoa. Teemoittelin yhteensä 48 vastausta, eli joiltain vastaajilta nousi esiin useampikin relevantti eläinenne, neljään kategoriaan, jollaisiksi havaitsin ihmisten ja eläinten välisen vuorovaikutussuhteiden päätyypit; negatiivinen, pelokas, kunnioittava tai läheinen sekä eläinten toimintaa selittävä suhtautuminen. Näiden teemojen avulla pääsin perehtymään ensisijaisesti toisen tutkimuskysymyksen ihmis-eläin-suhteisiin, mutta sen lisäksi myös havainnoimaan kolmannessa tutkimuskysymyksessä esitettyä eläinten toimijuutta.

---

¹¹¹ Taulukot 3 ja 4 luvussa 5.1.

4.2 Lähiluku

Lähiluvulla tarkoitetaan aineiston mahdollisimman yksityiskohtaista ja tarkkaa lukemista, joka mahdollistaa teemallisten aineiden löytämisen tekstistä silloinkin, kun se ei ole suoraan näkyvillä.¹¹² Lähiluvussa kaikkein keskeistä on se, että aiheeksi valittua tekstiä luetaan useampaan kertaan. Eri lukukerrat herättävät esimerkiksi erilaisia assosiaatiota, näkökulmia ja näyttävät tekstin eri valossa. Tekstiä voidaan lukea eri kerroilla nopeasti, hitaasti, pohdiskellen, eläytyen ja niin edelleen. Ihanteellista on, mikäli tekstiin palaamisen välillä on hieman aikaa, jotta alitajunta ehtii pureskella tekstiä ja sitä kautta tarjoaa taas uusia mahdollisuuksia löytää tekstistä jotain, mitä ei ole aiemmin havainnut.¹¹³

Lähiluvulle läheinen käsite on vastustava tai vastakarvaan lukeminen, joka on kehittynyt feministisen tutkimuksen piirissä. Vastustavassa lukemisessa keskeistä on kuitenkin se, minkä roolin tutkija ottaa suhteessa analysoitavaan tekstiin ja hyväksyykö hän tekstin tarjoaman suhtautumistavan sellaisenaan (niin sanottu uskollinen lukemisen tapa) vai torjuuko sen.¹¹⁴

Eläintutkimuksen kiinnostuksen kohteena olevien aiheiden, kuten eläinten toimijuuden tai kokemusten löytäminen ihmisten tuottamasta materiaalista ei aina ole erityisen yksinkertaista. Vielä haastavampaa se on silloin, kun käytettyä lähdeaineistoa ei ole tuotettu tai hankittu eläintutkimuksen näkökulmia silmällä pitäen vaan jotakin muuta tarkoitusta varten.¹¹⁵ Käyttämäni arkistoaineiston kohdalla tilanne on juuri tällainen. Aineistossa on pyritty selvittämään kuolemasuhteen muutosta aikojen saatossa, joten valitsemani näkökulma ihmis-eläinsuhteisiin ja eläinten toimijuuteen ei ole suoraan näkyvissä. Tästä syystä lähiluku on toimiva metodi, jonka avulla on mahdollisuus päästä syvälle aineistossa esiintyviin vihjeisiin ja pinnan alla oleviin asenteisiin.

Lukiessani aineistoa ensimmäisen kerran, keskityin ainoastaan siihen, millaisia enneteemoja aineistossa löytyi enkä sen tarkemmin keskittynyt niiden sisältöihin, eli teemoittelin enteet. Toisella lukukerralla luin ainoastaan ne vastaukset, jotka käsitelivät eläimiä. Samalla kirjasin ylös sellaiset eläinenteet, joissa havaitsin jonkinlaista vuorovaikutteisuutta, eläinten toimijuutta tai molempia näistä. Kirjoitin näin itselleni

---

¹¹² Tieteen termipankki 2015.

¹¹³ Pöysä 2010, 338–339.

¹¹⁴ Pirinen 2017, 11–12.

¹¹⁵ Kaarlenkaski 2021, 340.

ylös ja tarkemman luennan kohteeksi yhteensä 48 eläinennettä, jotka oli kirjoittanut 41 eri vastaajaa. Huomioni kiinnittivät tässä luku- ja kirjoitusprosessissa adjektiivit, joilla eläimiä tai niiden toimintaa kuvailtiin sekä pidemmät memoraatit, joissa oli nähtävillä selkeää vuorovaikutusta ihmisen ja eläimen välillä.

Mahdollisesti mikäli olisin lukenut eläimiin liittyvän aineiston vielä kolmannen kerran, olisin havainnut enemmänkin toimijuutta ja vuorovaikutussuhteita, mutta ajan rajallisuuden vuoksi päädyin siihen, että nämä 48 eläinennettä riittävät tarkemman analysoinnin kohteeksi ja antavat melko kattavan kuvan aineistosta löytyvistä eläinsuhteista.

Luin ylös kirjoittamiani enteitä useita kertoja. Edellisessä luvussa kuvastusti teemoittelin enteet niissä esiintyvien vuorovaikutussuhteiden kautta neljään kategoriaan, jotka ovat vihamielinen, pelokas, kunnioittava tai läheinen sekä selittävä suhtautuminen, ja syvennyin teemakohtaisesti lähilukemaan enteitä. Käytin useampia päiviä kunkin teeman enteiden lukemiseen antaakseni itselleni aikaa prosessoida lukemaani, tein samalla muistiinpanoja ja luin enteitä vuorotellen eri tyyleillä; hitaasti, nopeasti, kielioppia tai sanamuotoja tarkkaillen ja niin edelleen. Välillä pidin taukoa ja palasin jälleen lukemaan enteitä uudemman kerran.

Pyrin irrottamaan omat olettamukseni, ennakkoajatukseni ja esimerkiksi oman eläinsuhteeni mahdollisimman hyvin siitä, mitä tekstissä todella sanotaan ja sitä kautta näkemään minkälaista eläinkuvausta ja vuorovaikutteisuutta tekstissä todella on havaittavissa. Osa enteistä joko vaihtoi teemakategoriaa lähiluvun aikana kokonaan havaitessani tekstistä asioita, joita en aluksi ollut tajunnut ottaa huomioon tai lainkaan havainnut ja joissain tapauksissa päädyin laittamaan saman memoraatin useampaan kategoriaan.

5 Analyysi

5.1 Eläinlajien esiintyvyys enteissä

Olen koonnut alla olevaan taulukkoon maininnat kaikista eläimistä, jotka esiintyvät kuoleman enteet -aineistossa vastatakseni ensimmäiseen tutkimuskysymykseen siitä, millaisia eläimiä kuoleman enteet -aineistossa esiintyy. Kunkin eläinlajin kohdalla näkyy, kuinka monta kertaa se on esiintynyt vastauksissa. Olen pitänyt yllä samaa jaottelua kuin enneteemojen kohdalla ja erottanut linnut ja muut eläimet omiksi kategorioikseen huolimatta siitä, että molemmat toki ovat eläimiä. Selkeyden ja luettavuuden vuoksi olen tällä kertaa erottanut myös hyönteiset omaksi taulukokseen. Viimeisestä taulukosta löytyvät unissa nähdyt eläimet. Mikäli mainintoja jostain eläinlajista on ollut ainoastaan yksi, olen sijoittanut sen muut-kategoriaan kaikissa muissa kuin unikategoriassa, jossa mainintoja kaikkiaan on ollut sangen vähän.

Taulukko 3 Lintujen ja muiden eläinten esiintyvyys enteissä

Linnut		
Tikka	92	21,3 %
Käki	81	18,8 %
Lintu	73	16,9 %
Metsäkanalintu	52	12,0 %
Korppi	41	9,5 %
Pöllö	28	6,5 %
Harakka	22	5,1 %
Naakka	14	3,2 %
Pääsky	7	1,6 %
Kurki	4	0,9 %
Varis	4	0,9 %
Varpunen	2	0,5 %
Satakieli	2	0,5 %
Kyyhky	2	0,5 %
Kana	2	0,5 %
Muut	6	1,4 %
Yhteensä	432	100,0 %

Muut eläimet		
Koira	114	32,2 %
Orava	40	11,3 %
Hiiri	32	9,0 %
Hevonen	30	8,5 %
Kotieläimet	25	7,1 %
Käärme	25	7,1 %
Kissa	22	6,2 %
Rotta	22	6,2 %
Kala	15	4,2 %
Kettu	14	4,0 %
Jänis	4	1,1 %
Lehmä	3	0,8 %
Lemmikki	2	0,6 %
Hirvi	2	0,6 %
Maamyyrä	2	0,6 %
Lammas	2	0,6 %
Yhteensä	354	100,0 %

Taulukko 4 Hyönteisten ja unissa esiintyvien eläinten lajit

Hyönteiset		
Syöpäläinen	97	75,2 %
Hämähäkki	18	14,0 %
Muurahainen	3	2,3 %
Perhonen	3	2,3 %
Mehiläinen	2	1,6 %
Heinäsiirkka	2	1,6 %
Kuolemankello	2	1,6 %
Muut	2	1,6 %
Yhteensä	129	100 %

Unieläimet		
Hevonen	25	64,1 %
Lintu	5	12,8 %
Täi	3	7,7 %
Käärme	3	7,7 %
Hämähäkki	1	2,6 %
Lepakko	1	2,6 %
Koira	1	2,6 %
Yhteensä	39	100,0 %

En esittele kaikkia unteissa esiintyviä eläimiä taulukoita tarkemmin, mutta nostan tässä luvussa esiin sekä kaikkein yleisimpiä eläimiä tai eläinryhmiä, että niitä lajeja, joiden poissaoloon kiinnitin huomiota.

Suomalaisilla ja muilla pohjoisilla kansoilla on ollut erityisen läheinen suhde karhuun, jota on pidetty jopa ihmisen esi-isänä tai muuna kaukaisena sukulaisena.¹¹⁶ Suden kanssa suhde on puolestaan ollut hyvin monimutkainen ja sisältänyt melko paljon konflikteja¹¹⁷. Näitä kotimaisia suurpetoja, karhuja tai susia, ei kuitenkaan esiinny käytännössä lainkaan kuoleman unteissa. Osittain tätä voi selittää sekä karhu- että susikantojen hupeneminen runsaan metsästyksen seurauksena 1800-luvun lopulla¹¹⁸. Voi olla, ettei karhuihin ja susiin yksinkertaisesti törmätty niin usein, että ne olisivat päässeet mukaan tähän enneperinteeseen. On myös täysin mahdollista, että karhulla ja sudella on ollut muunlaisia merkityksiä uskomusperinteessä, eikä niitä ole pidetty ensisijaisesti kuoleman ennustajina.

Suomen muusta petoeläimistöä myöskään ilves tai ahma eivät esiinny kuoleman unteissa ollenkaan, minkä arvelin johtuvan niiden taidosta vältellä ihmistä. Osoittautui kuitenkin, että ilves oli hävitetty metsästämisellä lähes kokonaan suomesta 1900-luvun alkuun tultaessa.¹¹⁹ Ahman esiintyvyys puolestaan on sijoittunut lähinnä Lappiin ja

¹¹⁶ Kaski 2019, 76–79.

¹¹⁷ Lähdesmäki 2020, 18.

¹¹⁸ Mykrä, Liukkonen, Bisi, Kurki 2006, 16–17. Lähdesmäki 2020, 59–60.

¹¹⁹ Mykrä, Liukkonen, Bisi, Kurki 2006, 14–15.

Viipurin alueelle, eikä Etelä- ja Keski-Suomessa ollut ahmoja juuri lainkaan 1900-luvulla. Kanta ei ollut kovin suuri esiintymisalueillakaan.¹²⁰ Ei siis ole yllättävää, ettei niitä juuri pihapiireissä näkynyt.

Yleisistä metsän eläimistä hirvi yllättää nykypäivän tutkijan poissaolollaan, sillä siitä on ainoastaan kaksi mainintaa koko aineistossa. Tämä kuitenkin selittyy samalla syyllä kuin petojenkin kohdalla, eli Suomen hirvikanta oli 1900-luvun alkupuoliskolla hyvin pieni edellisellä vuosisadalla tapahtuneen runsaan metsästyksen vuoksi. Muista kotoperäisistä hirvieläimistä myös metsäpeurakanta metsästettiin lähes kokonaan 1800-luvulla ja niiden määrä alkoi elpyä vasta 1950-luvulla. Metsäkauriit puolestaan olivat jo valmiiksi harvinaisia, eikä niitä esiintynyt Suomessa kovinkaan paljon. Valkohäntä- ja kuusipeurat ovat Suomeen istutettuja vieraslajeja ja niiden kannat olivat vielä 1960-luvulle tultaessa hyvin pieniä.¹²¹

Koira on kaikkein yleisin aineistossa mainittu yksittäinen eläinlaji, mikä ei ole erityinen yllätys. Koira on kulkenut ihmisen rinnalla vuosituhansia ja toiminut niin pihan vahtina, apulaisena paimenuksessa ja metsästyksessä kuin lemmikkinä ja perheenjäsenenä¹²². Myös kissat elivät ihmisen kumppanina, mutta samaan aikaan kulkivat ympäristössään vapaasti toteuttaen ihmiselle tärkeää tarkoitusta hiirien ja rottien hävittämiseksi.¹²³ Koiran ja kissan tiivis asema ihmisen rinnalla on mitä todennäköisimmin lisännyt niiden käyttäytymisen tuntemusta ja sitä kautta normaalista poikkeavasta käytöksestä ennustamista.

Kotieläimistä hevonen on selkeästi yleisempi kuin vain pari mainintaa saaneet lehmä ja lammas, saati sika, jota ei ole mainittu yhtään kertaa. Yleiskategoriana kotieläimet ovat kuitenkin lähes yhtä yleisiä kuin hevoset. Kuolemaa ennustavissa unissa hevonen on selkeästi kaikkia muita eläimiä edustetumpi. Hevosen asema ihmisen rinnalla on ollut monimuotoinen; hevonen on toiminut niin työjuhtana, kyydin tarjoajana, mukana sodassa, lemmikkinä ja ystävänä kuin harrastusvälineenäkin¹²⁴, joten ei ole yllättävää, että hevosen käytöstä on tarkkailtu myös ennustusmielessä.

---

¹²⁰ Pohja-Mykrä & Kurki 2008, 18–19.

¹²¹ Matala & al 2021, 26–30.

¹²² Mäkelä-Alitalo 1998, 13–14.

¹²³ Schuurman & Dirke 2020, 14.

¹²⁴ Leinonen 2013, 16–19.

Oravat ja pikkulinnut ovat aineistossa kohtalaisen yleisiä kuolemaa ennustavia eläimiä ja niiden osalta on kiinnostavaa, kuinka ihmisten suhtautuminen on muuttunut. Eräs vastaaja kertoi, kuinka oravien ruokkiminen oli ehdottomasti kielletty ja niitä jopa vainottiin, jos ne eksyivät pihapiiriin.¹²⁵ Suhtautuminen oravaan näyttää olevan puhtaan negatiivisen sijaan nykyään huomattavasti kaksijakoisempi: oravat voivat olla joko pihapiirin ilo¹²⁶ ja oraville on myös myynnissä omia talviruokinta-alustoja, tai sitten ne ovat ahneita ja röyhkeitä kiusankappaleita¹²⁷.

Pikkulinnut, jotka tulevat koputtelemaan ikkunanpieliä, tulkitaan nykyään yleensä hyväntahtoisesti. Lintujen voidaan kokea esimerkiksi ilmoittavan ruuan loppumisesta lintulaudalta tai pyytävän talviruokinnan aloittamista.¹²⁸ Kuitenkin aineistossani pikkulintu ikkunan takana on hyvin tyypillinen kuolemaa enteilevä tapahtuma ja suhtautuminen pikkulintuihin on selkeästi kokenut muutoksen.

Enteiden yleisimmästä linnusta, tikasta, on ennustettu kuoleman ohella muitakin onnettomuuksia, kuten tulipaloja ja myrskyjä¹²⁹. Ruotsalaisessa uskomusperinteessä tikkalinnuista, ainakin palokärjestä ja vihertikasta, on ennustettu säätä, erityisesti sateita ja myrskyjä¹³⁰. Toisinaan tikan mainitaan takovan ruumiskirstun lautoja¹³¹, mikä kytkeytynee samaan perinteeseen kuin kuolemaa ennustavissa selittämättömissä äänissä, joissa useimmiten metsästä kuuluvat paukahdukset ja kolahdukset tulkittiin viittavan ruumisarkun rakentamiseen.

Käki on toiseksi yleisin lintulaji, joka esiintyy enteissä. Käen runsaaseen esiintyvyyteen kuolemaa käsittelevissä enteissä voi hyvinkin vaikuttaa sen huono maine pesäloisena. Jo Aristoteles¹³² on käsitellyt käen ”kavalaa” lisääntymistapaa, sillä käki munii pikkulintujen pesiin oman pesän rakentamisen ja poikasista huolehtimisen sijaan¹³³. Siperiassa asuvalta suomalais-ugrilaiselta kansalta hanteilta löytyy vastaavan tyypistä pahan onnen ennustamista käestä kuin kuoleman enteet -aineistosta ja käkeä on jopa käytetty uhkauksissa: kehotus ”kukkukoon käki talosi neljällä nurkalla” toivoi talossa

---

¹²⁵ TYKL/kys/11/Vastaaja 108.

¹²⁶ Rasi 2019b.

¹²⁷ Ylönen 2009.

¹²⁸ Rasi 2019a.

¹²⁹ Lehikoinen 2009, 315.

¹³⁰ Svanberg 2016, 45, 115.

¹³¹ Vastaajat 11, 232.

¹³² Antiikin Kreikan filosofi 384–322 eaa.

¹³³ Lindstedt-Kareksela 2022, 2.

asuville kuolemaa.¹³⁴ Toisaalta käen kukunnasta on ennustettu monenlaisia muitakin asioita kuin pelkkää tulevaa kuolemaan, esimerkiksi siinä missä vanhat ihmiset ovat laskeneet jäljellä olevia elinvuosiaan kukuntojen määrästä, nuoret ovat laskeneet avioliiton solmimiseen kuluvia vuosia. Käestä on ennustettu myös sääilmiöitä, kuten kesän saapumista ja ensilumen ajankohtaa.¹³⁵ Suhde käkeen ei siis ole ollut yksinomaan negatiivinen, vaan kukunnasta on löytynyt myös iloisempia piirteitä, kuten tulevaa naimaonnen ennustamista.

Monet samat eläinlajit esiintyvät kuoleman enteissä ympäri maailmaa, vaikka toki esiintyvyydessä on eroja jo ihan siitä syystä, mitä eläimiä kyseisellä alueella asuu. Esimerkiksi Nepalissa tien ylittäviä käärmeitä, huuhkajan huhuilua, kettujen ulvontaa ja korppikotkien lentelyä pidetään pahoina enteinä, jotka voivat kertoa pian saapuvasta kuolemasta¹³⁶. Niin käärmeet, huuhkajat kuin ketutkin esiintyvät myös suomalaisessa perinteessä, mutta luonnollisesti korppikotkia ei kotoperäisissä enteissä esiinny.

5.2 Eläimet enneunissa

Vaikka sekä eläimiin liittyvät enteet että enneunet ovat erittäin yleisiä ennetyyppejä, eläimiin liittyvät unet ovat hyvin harvinaisia. Ainoastaan 22 vastaajaa on nostanut esiin eläimiin liittyvän enneunen. Jonkinlaisen eläimen esiintyminen unessa on mainittu 39 kertaa, eli samat vastaajat ovat kertoneet useammasta eläinunesta. Vaikka unet ovat kaikkein yleisin ennetyyppi ja sitä seuraavina tulevat erilaiset eläimet, ainoastaan kahdessa aineistooni valikoidussa memoraatissa on kerrottu eläimestä: toinen on uni hämähäkistä ja toinen puolestaan hevosesta, jotka molemmat ovat melko yleisiä eläimiä aineistossa muutenkin. Onkin melko kiinnostavaa, miksi eläinunet ovat niin harvinaisia huolimatta sekä unien runsaasta esiintyvyydestä että eläinten muusta yleisyydestä kuoleman enteissä.

Useiden unitutkimusten mukaan aikuiset näkevät vähemmän eläinunia suhteessa lapsiin, samoin miehet verrattuna naisiin. Yleisimmät länsimaissa ihmisten unissa esiintyvät eläimet ovat koira, kissa ja hevonen, kun taas Kiinassa hevosen korvaa käärme.¹³⁷

---

¹³⁴ Salo 2022, 304.

¹³⁵ Lehikoinen 2009, 207–208.

¹³⁶ Lohani 2010, 9.

¹³⁷ Schredl & Blagrove 2021; Tian, Liangsu & al 2023, 81–83.

Vaikka unien merkitystä ja syntyä ei tiedetä tarkasti, on todennäköistä, että hereillä ollessa koetut tapahtumat vaikuttavat uniin ja esimerkiksi lemmikin omistajat, ratsastusta harrastavat tai eläinaktivistit näkevät enemmän unia eläimistä kuin henkilöt, joiden elämässä ei ole selvää kiintopistettä eläimiin.¹³⁸

Aineistoni keruu- ja kokemisajankohtaan maatalousvaltaisessa Suomessa monilla ihmisillä on todennäköisesti ollut enemmän kosketuspintaa luontoon ja eläimiin kuin monilla nykyihmisillä. Siitäkin huolimatta eläimiä esiintyy kuolemaa enteilevissä unissa hyvin vähän. Kenties eläimiä ei vain tulkittu unissa samalla tavoin kuin valvemaailmassa nähtyjä eläimiä ja toisekseen eläimillä on voinut olla unissa muunlaisia merkityksiä kuin kertoa lähestyvistä kuolemista.

Yleisesti kaikkein yleisin vuorovaikutuksen suhde eläinten kanssa unissa on negatiivinen; ihminen tulee esimerkiksi jahdatuksi, purruksi tai jopa tapetuksi eläimen toimesta. Kuitenkin myös positiivisia unia esiintyy, jolloin eläintä muun muassa hoivataan tai sen kanssa leikitään. Lisäksi on unia, jotka eivät sisällä suoraa vuorovaikutusta, vaan uneksija ainoastaan havaitsee eläimen läsnäolon.¹³⁹ Eläimen laji vaikuttaa myös unissa koettuun vuorovaikutukseen. Esimerkiksi käärme koetaan lähes poikkeuksetta negatiivisena, kun taas kissan kanssa kohtaaminen on huomattavasti useammin ystävällismielinen.¹⁴⁰

Läheisen omaisen kuolemaa tietää jos hevonen karkaa päälle ja satuttaa kipeästi joko kavioillaan tai puremalla hampaillaan.¹⁴¹

Tässä hevosesta kertovassa uskomuksessa kytkeytyy yhteen sekä negatiivinen kohtaaminen että jonkinasteinen läheisyys. Tämä uniuskomus on melko poikkeuksellinen aineistossani siinä mielessä, että erittäin harvoin hevoset tai mitkään muutkaan eläimet käyttäytyvät aggressiivisesti ihmistä kohtaan, oli kyse sitten uni- tai valvemaailmasta. Läheisyydestä kertoo se, että mikäli hevonen käy unessa ihmisen päälle vihamielisesti ja satuttaa tätä, se tietää yksilöitynä erittäin läheisen ihmisen poismenoa.

---

¹³⁸ Schredl & Blagrove 2021.

¹³⁹ Schredl & Blagrove 2021.

¹⁴⁰ Tian, Liangsu & al. 2023, 84–85.

¹⁴¹ TYKL/kys/11/Vastaaja 211.

*Hämähäkin tappamisen uskotaan merkitsevän kuolemaa. Siksi hämähäkki vieläkin mieluummin otetaan kiinni elävänä ja viedään ulos, jos sellainen tavataan huoneessa. Erikoisen ”vaarallinen” on ristihämähäkki eli ristilukki. Myös sellaisen näkeminen unessa tietää jotain ”paha” ja tulkitaan usein ”kuolemanuneksi”.*¹⁴²

Yllä olevassa hämähäkistä kertovassa uskomuksessa viitataan siihen, että hämähäkin, erityisesti ristilukin, näkeminen niin hereillä kuin unessakin tietää jonkinlaista onnettomuutta, usein kuolemaa. Hämähäkki on kohtalaisen usein aineistossa esiintyvä eläin ja toiseksi yleisin hyönteinen heti syöpäläisten jälkeen, vaikka tämä uskomus onkin ainoa uni, jossa hämähäkki on mainittu.

Eläinsuhteesta unissa on ainakaan käyttämäni aineiston vähäisen määrän perusteella vaikea tehdä kovin paljon muita johtopäätöksiä kuin eläinten olevan huomattavasti yleisempiä kuoleman enteitä muissa yhteyksissä kuin unien kautta nähtyinä.

5.3 Vuorovaikutussuhteet

Toinen tutkimuskysymykseni on, millaisena ihmisten ja eläinten välinen vuorovaikutussuhde näyttäytyy kuoleman enteisiin liittyvässä uskomusperinteessä. Nostin aineistosta 41 eri vastaajan kirjoittamia eläinenteitä yhteensä 48 kappaletta tarkemman analyysin kohteeksi. Enteissä esiintyviin eläimiin on nähtävissä pääsääntöisesti neljänlaista suhtautumistapaa, jotka nimesin seuraavanlaisesti: vihamielisyys, pelko, eläinten toimintaa selittävä suhtautuminen sekä kunnioitus tai läheisyys. Näistä selkeästi yleisin on vihamielisyys, jonka alle menee 29 ennettä. Kunnioittavaa tai läheistä vuorovaikutusta puolestaan esiintyy yhteensä 14 vastauksessa. Pelkoa oli löydettävissä 9 enteestä ja selittävää otetta 8 vastauksessa.

Kategoriat menevät osittain päällekkäin ja on tapauksia, joissa sama eläin kohtaaminen voi herättää monenlaista suhtautumistapaa; esimerkiksi pelko voi aiheuttaa vihamielisyyttä tai kunnioitusta ja vihamielisessä suhtautumisessa voi olla mukana myös selittävää asennetta. Samassa enteessä voi myös olla eri ihmisten osalta erilaista

---

¹⁴² TYKL/kys/11/Vastaaja 212.

vuorovaikutusta, esimerkiksi kertoja itse suhtautuu eläimeen kunnioituksella tai myötätunnolla, mutta vastaajan läheinen suhtautuu pelokkaasti tai vihamielisesti. Lisäksi olen käsitellyt eläinten suhtautumista ihmiseen ja se on saattanut olla täysin päinvastainen kuin ihmisen suhtautuminen. Näiden syiden takia osa memoraateista on käsitelty useampaan kertaan eri kategorioissa, sillä joissain tapauksissa on ollut täysin mahdotonta irrottaa erilaisia suhtautumistapoja ainoastaan yhteen kategoriaan sopiviksi.

5.3.1 Negatiivinen suhtautuminen

*—talon pihakoivuun tuli käki kukkumaan sunnuntaipäivänä. Ja se kukkui siinä koivussa jatkuvasti vaikka isäntä kävi sitä kivellä heittelemässä pois. Viimein isäntä suuttui tuosta jatkuvasta kukkumisesta, että tempaisi luotikkopyssyn ja meni ampui käen koivusta.*¹⁴³

Yllä on aineistossa melko tyypillinen esimerkki negatiivisesta ja vihamielisestä suhtautumisesta, jossa kuolemaa ennustavaa eläintä koetetaan ensin hätistää pois ja mikäli se ei auta, eläin päättää päivänsä ihmisen toimesta.

Negatiivisen suhtautumisen takana näyttää varsin monissa tapauksissa olevan pelko. Esimerkiksi seuraavassa sitaatissa näkyy hyvin, kuinka säikähdys ja kuolemanpelko johtavat eläimestä eroon hankkiutumiseen, vaikka lopuksi enteen kokijan valtaakin alistuminen kohtaloonsa:

*-- äkkiä huomasimme pirtissä linnun joka lenteli epätoivoisena seinästä seinään. "Herra Jumala, se on kalamanlintu" sanoi muori, "ajakaa hyvät ihmiset se äkkiä pois." Muori oli kauhuissaan, kuka nyt perheestä kuolee, joku varmasti lähtee. -- "Vaikka ei kuolemalle mitään voi" sanoi muori lopuksi, alistuen kovin murtuneena kohtaloon--*¹⁴⁴

Kuten jo edellä totesin, erilaisiin eläimiin suhtaudutaan eri tavoin ja vuorovaikutuksen muutokset eri eläinlajien kanssa on hyvin nähtävillä myös kuoleman enteissä. Kaikkein selkeimmin negatiivinen suhtautuminen on nähtävissä syöpäläisinä pidettyjä eläimiä,

¹⁴³ TYKL/kys/11/Vastaaja 230

¹⁴⁴ TYKL/kys/11/Vastaaja 31

ensisijaisesti täitä, kohtaan. Kaikissa aineistosta valikoituneissa memoraateissa, joissa mainitaan kuoleman enteinä syöpäläiset, niistä halutaan eroon monenlaisin keinoin; peseytymällä, vaatteita vaihtamalla ja saunomalla¹⁴⁵. Tämä perustunee varsin universaaliin inhoon tietynlaisia hyönteisiä kohtaan niiden levittämien tautien vuoksi. Esimerkiksi täit ovat toisen maailmansodan aikaan levittäneet juoksuhautakuumetta eli myyräkuumetta ja lavantautia. Näyttää siltä, että ihmiselle on kehittynyt melko luontainen vastenmielisyyden tunne sellaisia epähygieenisinä pidettyjä asioita kohtaan, jotka sisältävät tautiriskin.¹⁴⁶

Syöpäläisten lisäksi toinen erottuva ryhmä, joihin kohdistuu hyvin selkeästi negatiivista suhtautumista, on linnut. Lintuja koetettiin hätistää pois¹⁴⁷ monin keinoin kuten kivittämällä¹⁴⁸ tai luudalla huitoen¹⁴⁹, mutta jos siitä ei ollut apua, kaivettiin usein esiin ase¹⁵⁰ tai napattiin lintu kiinni ja lopetettiin se paljain käsin¹⁵¹. Lopuksi lintu saattoi lajistaan riippuen päätyä paistiksi ja toisinaan jopa hautajaisateriaksi kuten seuraavassa memoraatissa:

Eräs -- metsästäjä kun sairasteli, niin jopa aamuna muutamana talon lapset tupaan rientäin ilmoittivat ukkometson sairaansängyn kohdalla pirtin takana olevassa isossa koivussa. Isäntä kutsui rihlapyssyensä ja hänet talutettiin ulos. Metso vartoili kaikessa rauhassa, kunnes Isäntä antoi sille lähdön leudommille lehtomaille ja virkkoi, että minuahan se tuli hakemaan: Hakekaa vaan pappi minulle vielä. Ja siinä oli Isännän hautajaispaisti sillä hän kuoli vuorokauden sisälle.¹⁵²

Suhtautuminen lemmikkeihin ja kotieläimiin, kuten koiriin tai hevosiin on selkeästi harvemmin vahvasti negatiivista. Vaikka joissain tapauksissa koirakin saatetaan ajaa pois, kun havaitaan sen ulvovan tulevaa kuolemaa¹⁵³ ei aineistossa ollut yhtään memoraattia, jossa koira olisi esimerkiksi lopetettu ulvomisen vuoksi. Koira saatiin sen sijaan jopa hyvittelä ja ruokkia ulvonnan lopettamiseksi¹⁵⁴.

¹⁴⁵ TYKL/kys/11/Vastaajat 61, 84 ja 142.

¹⁴⁶ Oaten, Stevenson & Case 2009, 306.

¹⁴⁷ TYKL/kys/11/Vastaajat 26, 62, 98, 153 ja 316.

¹⁴⁸ TYKL/kys/11/Vastaajat 31, 230, 309.

¹⁴⁹ TYKL/kys/11/Vastaaja 219.

¹⁵⁰ TYKL/kys/11/Vastaajat 53, 230, 261 ja 280.

¹⁵¹ TYKL/kys/11/Vastaajat 62, 98, 215 ja 337.

¹⁵² TYKL/kys/11/Vastaaja 52.

¹⁵³ TYKL/kys/11/Vastaaja 211.

¹⁵⁴ TYKL/kys/11/Vastaaja 226.

Eläinten suhtautuminen ihmisiin vaikuttaa melko harvoin olleen ainakaan suoraan negatiiviseksi tai aggressiiviseksi tulkittavaa. Eläinten ei tarvitse esimerkiksi hyökätä ihmisen kimppuun tai käyttäytyä muilla tavoin uhkaavasti, jotta eläimen käytös voidaan tulkita kuoleman enteiksi. Pääsääntöisesti eläimet vaikuttavat suhtautuvan ihmisiin melko välinpitämättömästi tai sitten ihminen tulkitsee niiden tulevan tarkoituksellisesti näyttämään itseään.

5.3.2 Kunnioittava tai läheinen suhtautuminen

*—yhthen talhon tuli orava kamarin aukinaisesta ikkunasta niin sillon emäntä säikähti kovasti ja sano: että sitä ei saa ottaa kiinni, sen sisälle tulo tietää jollekin talonväestä kuolemaa ja jos sen joku tappaa niin seki kuolee.*¹⁵⁵

Kunnioittavaa suhtautumista näyttää esiintyvän pääsääntöisesti kahden tyyppisenä. Toinen on nähtävillä yllä näkyvässä sitaatissa, jossa eläimen vahingoittaminen aiheuttaisi harmia myös sille, joka eläimen tappaa. Sitä esiintyy monen kaltaisten villien eläinten kohdalla; aineistossa on mainittu niin oravat, linnut¹⁵⁶, hämähäkit¹⁵⁷ kuin metsäkanalinnut pihapiirissä¹⁵⁸ sellaisiksi, joita ei saanut vahingoittaa ikävien seurausten pelossa. Tämän kaltainen kunnioitus on erittäin usein pelon sekaista.

Toisenlainen kunnioitus eläimiä kohtaan käy ilmi eläinten kutsumisessa pyhäksi. Pyhä on kulttuurisidonnaisessa ajattelussa erityisasemaan nostettu ja arkisesta erotettu asia, jolla on jonkinlaista erityistä arvoa¹⁵⁹. Molemmissa aineistoni uskomuksissa, joissa eläintä on kutsuttu pyhäksi, siihen on liittynyt jonkinlainen yliluonnollisuus; kirkon naakka on kalman väen keskellä elävä pyhä lintu¹⁶⁰ ja ikkunan takana surusäveliä laulava lintu toimii kuoleman viestin tuojana¹⁶¹.

---

¹⁵⁵ TYKL/kys/11/Vastaja 324

¹⁵⁶ TYKL/kys/11/Vastajat 15 ja 331.

¹⁵⁷ TYKL/kys/11/Vastajat 22 ja 212.

¹⁵⁸ TYKL/kys/11/Vastaja 15.

¹⁵⁹ Anttonen 1996.

¹⁶⁰ TYKL/kys/11/Vastaja 152.

¹⁶¹ TYKL/kys/11/Vastaja 331.

Kunnioitus voi näyttäytyä myös eläimen arvostamisena sen ominaisuuksien, esimerkiksi uskollisuuden¹⁶², älyn¹⁶³ tai vaiston¹⁶⁴ takia, kuten alla olevassa kertomuksessa.

Ominaisuuksia kohtaan osoitettu kunnioitus ja arvostus kohdistui ainoastaan kotieläimiin, eikä niitä kytketty villieläimiin lainkaan.

Hevoset olivat ennen vanhojen ihmisten mielestä aivan ihmeellisellä älyllä ja vaistolla varusteltuja. Kun illalla ajoi hevosella ja se saattoi pysähtyä eikä monista kehotuksista huolimatta lähtenyt liikkeelle näki se hevonen silloin kuoleman tiellä.¹⁶⁵

Kunnioitusta tai ainakin läheisyyttä ja yhteyttä ihmisen ja eläimen välillä on löydettävissä sellaisista enteistä, joissa joko eläin menehtyy ensin ja talonväkeä kuolee perässä¹⁶⁶ tai toisinpäin¹⁶⁷. Tässäkin ennetyypissä varsin ymmärrettävästi läheinen ja kunnioitettava suhtautuminen kohdistuu lemmikkeihin ja kotieläimiin eikä lainkaan villieläimiin. Seuraava enne on esimerkki tämän tyyppisestä yhteenkuuluvuudesta:

Usein lemmikkieläimet kuolevat samana vuonna kuin heidän isäntänsä. Ja varsinkin maatalossa tahtoo isännän tai emännän kuollessa usein kuolla paljon eläimiä samalla.¹⁶⁸

5.3.3 Pelokas suhtautuminen

-- kaksi satakieltä niinä vuosina lauloi yöt läpeensä sillä rannalla. Kaupungistakin kävi ihmisiä kuuntelemassa niitä, mutta vanhat ihmiset olivat kauhuissaan enkä ole varma vaikka olisivat yrittäneet tehdä joitain vastataikoja. Muistan hyvin silloin 1917 miten vanhat eivät tahtoneet edes puhuakaan koko linnusta ja käänsivät puheen toiseksi muiden siitä puhuessa. Luulen, että he olivat halunneet mennä tuhoamaan pesän, mutta tiesivät ettei se olisi sotaa estänyt.¹⁶⁹

---

¹⁶² TYKL/kys/11/Vastaaja 251.

¹⁶³ TYKL/kys/11/Vastaaja 59.

¹⁶⁴ TYKL/kys/11/Vastaajat 27, 59, 121 ja 280.

¹⁶⁵ TYKL/kys/11/Vastaaja 59.

¹⁶⁶ TYKL/kys/11/Vastaajat 86 ja 88.

¹⁶⁷ TYKL/kys/11/Vastaajat 27 ja 65.

¹⁶⁸ TYKL/kys/11/Vastaaja 27.

¹⁶⁹ TYKL/kys/11/Vastaaja 108.

Yllä olevasta sitaatista näkyy voimakas pelon tunne; vanhojen ihmisten kuvaillaan olleen kauhuissaan eivätkä he halunneet puhua tai edes kuulla puhuttavan satakielten laulusta. Pelko näyttäytyi myös vihamielisenä suhtautumisena oletetussa halussa tuhota lintujen pesät. Kuitenkin samalla käy ilmi, ettei kertoja itse suhtautunut yhtä voimakkaasti satakielen lauluun sodan ennustajana ja toisaalta taas kauempaa kaupungista tultiin jopa ihailemaan satakielen kauniina pidettyä laulua.

Pelon aiheuttaja ei näyttäisi koskaan olevan itse eläin vaan sen edustama viesti kuolemasta. Eläinten kanssa kohtaamiset voivat kyllä herättää säikähdystä tai kauhistumista, mutta ne eivät johdu eläimen uhkaavasta käytöksestä tai pelottavista ominaisuuksista, vaan siitä kulttuurisesta kontekstista, johon ne on asetettu kuoleman ennustajina.

Tikka, tuo tunnettu lahopuiden nakuttelija sattuu huomaamaan asuinrakennuksen seinässä lahon hirren, lentää siihen ja alkaa nakuttaa. Tämä säikäytti heti rauhallisena askartelevan talonväen. ”Kenenkä arkun kantta se tuli koputtamaan?” – Lapset eivät uskaltaneet liikahtakaan. Heidät valtasi pelko. Aikuiset katselivat toisiaan onnettoman näköisinä.¹⁷⁰

Tässä memoraatissa pelon ilmeneminen on hyvin selkeää. Ihmiset säikähtävät keskeyttäen arkiaskareensa, lapset jähmettyvät pelon valtaamina ja aikuiset katselevat toisiaan onnettoman näköisinä. Tässä alla olevassa sitaatissa pelko puolestaan ilmenee säikähdyksenä, jossa yhden henkilön tulkinta tilanteesta ja sitä seuraava säikähdys leviää muihin huoneessa olijoihin:

Laitoksen johtajatar tuli huoneeseemme ja kun hän avasi oven, niin pikkulintu nakkasi hyvin voimakkaasti ikkunaan. Johtajatar säikähti ja sanoi kai vaistomaisesti: ”Että joku tästä huoneesta kuolee, tai lähiomainen, kun tuo lintu nokkasi ikkunaan.” Tietysti kaikki sitä säikähdimme kovasti –¹⁷¹

---

¹⁷⁰ TYKL/kys/11/Vastaaja 232.

¹⁷¹ TYKL/kys/11/Vastaaja 251.

Eläimet suhtautuivat vain harvoin ihmisiin pelokkaasti. Pääsääntöisesti esimerkiksi pois hätistellyt linnut reagoivat vain vähäisesti, esimerkiksi lennähtämällä hiukan kauemmas ja palaamalla sitten uudelleen samaan paikkaan. Villieläinten katsotaan yleisesti kuuluvan luontoon eikä pihapiiriin ja villin eläimen kuuluisi myös pelätä ihmistä, joten tällainen eläimen normaalista poikkeava käytös oli omiaan herättämään tulkinnan tulevasta kuolemasta¹⁷². Virolaisessa perinteessä selitys eläinten epätavallisen rohkealle käytökselle löytyy siitä, että kuolemaa lähestyvän ihmisen henki on niin heikko, etteivät aratkaan eläimet enää pelkää häntä¹⁷³. Omassa aineistossani vastaavan tyyppistä näkemystä ei ollut havaittavissa, mutta on täysin mahdollista, että tämän tyyppinen kulttuurinen ajattelu vaikuttaa myös suomalaisten enteiden taustalla.

5.3.4 Selittävä suhtautuminen

Neljännessä kategoriassa, jonka olen nimennyt selittäväksi suhtautumiseksi, koetetaan ymmärtää eläimen käyttäytymistä ja tuodaan esiin arvailuja niistä syistä, miksi eläin toimii jollakin tietyllä tavalla. Esimerkiksi seuraavassa memoraatissa kertoja tuo esille käsitystään siitä, miksi käki on pyrkinyt sisälle asuntoon:

*Käki survoi itsensä vanhan mökin suurentuneesta, mutta silti ahtaasta avaimen reiästä huoneeseen. (Käki luuli varmaan sitä reikää jonkun pesäpöntön reiäksi ja pyrki kovalla työllä sisään ahtaasta reiästä. (Käki kun munii pikkulintujen pesiin, ei laita itselleen omaa pesää.) Tässä sisään-menossa satutti käki niin paljon itseensä, että päästyään mökin sänkyyn, kuoli siihen.*¹⁷⁴

Vastaaja on tuonut esiin luonnontieteellistä tietoaan käen toiminnasta toisten lintujen pesiin munimisesta ja tulkitsi käen tunkemisen sisään ahtaasta avaimenreiästä tämän tiedon valossa. Sen sijaan seuraavassa oravista kertovassa sitaatissa vastaaja muistelee lapsuudenkokemuksiaan ja on vasta jälkikäteen tullut pohtineeksi, mikä motivoi eläimiä toimimaan tietyllä tavoin:

---

¹⁷² Pentikäinen 1990, 63.

¹⁷³ Ristolainen 2004, 167.

¹⁷⁴ TYKL/kys/11/Vastaaja 16.

Muistan kun meitä lapsia toruttiin siitä kun ruokimme oravia ja niin ne mettänelävät tulevat kylään. Olen jälestäpäin ajatellut, että saattoi olla tulevan pakkasen edeltäjänä metsässä jokin puute, joka ajoi ne elävät kylään ruokaa hakemaan.¹⁷⁵

Selittävää suhtautumistapaa yhdistää kirjoitusten sävy, jossa eläinten toimintamotiiveja pohditaan. Selitykset ovat pääsääntöisesti joko luonnontieteelliseen tietoon tai kulttuuriseen käsitykseen tietystä eläinlajista pohjautuvia.

Sitten menikin aikaa ennen kuin tikka koputteli seiniä – ei olisi luullut siinä olevan mitään syötävää sileässä lautaseinässä, mutta koputtelipa vain, sitten se koputti tuvan seinään – Täytyy kysyä mielessään, toiko tikka kuoleman sanomaa vai huvikseenko se vain koputteli --¹⁷⁶

Tässä enteessä eläimen käytöstä pohditaan kolmelta eri kannalta. Ensinnäkin vastaaja mietti voisiko kyseessä olla ruuanhankinta siitä huolimatta, ettei vastaaja pidä sitä todennäköisenä. Toisena vaihtoehtona kirjoittaja esittää tikan tulleen paikalle viestinviejänä, jolla oli kuoleman sanoma kerrottavanaan ja kolmantena vastaaja pohtii, tuliko lintu paikalle ainoastaan hovin vuoksi ilman minkäänlaista selvää motiivia.

Kun korppi joskus kiertelee ja kaartelee talon rakennusten yläpuolella ja ronkkuu harvakseltaan rumalla äänellään, sanottiin myös siitä, että talosta kuolee joku hyvin pian. Arvattavasti talon lähetyvillä jossain oli haiseva raato, jota korpit halusivat mennä tutkimaan, ja sen vuoksi kiertelivät talon läheisyydessä. En ole kuullut, olisiko kuolema seurannut tätä korppien kiertelemää taloa. Eräästä pienestä metsätalosta Lieson kylässä kuoli kolmen vuoden aikana koko talon väki, viisi henkeä. En kuullut, olisiko korppi näihin aikoihin kierrellyt tätä taloa, mutta pidän sen hyvin mahdollisena ilman kuolemansanomien tuomistakin, koska talo on synkän metsän keskellä, joissa korpit tavallisesti asustavat.¹⁷⁷

Tässä enteessä vastaaja selittää korppien ilmaantumista talojen liepeillä luonnontieteellisellä tiedollaan sekä korppien ruokailutottumuksista että elinpaikoista.

---

¹⁷⁵ TYKL/kys/11/Vastaja 108.

¹⁷⁶ TYKL/kys/11/Vastaja 332.

¹⁷⁷ TYKL/kys/11/Vastaja 98.

Samalla vastaaja tuo esiin sitä, ettei itse oikeastaan usko korppien kykenevän ennustamaan kuolemaa, vaan korppien käytös selittyy luonnollisella toiminnalla; korpit joko ovat löytäneet haaskan tai lentelevät niillä alueilla, missä muutenkin asuvat. Eräs yhdistävä tekijä selittävälle suhtautumiselle näyttääkin olevan, että vastaajat suhtautuvat enteisiin ainakin jossain määrin epäuskoisesti. Eläinten käyttäytymistä selittämällä kenties pyritään tuomaan esiin se, että yliluonnolliseen aspektiin uskomisen ei kuulu omaan uskomusjärjestelmään ja etsitään tapahtuneelle vaihtoehtoisia selityksiä.

5.4 Eläinten toimijuus

Kolmas tutkimuskysymykseni koskee sitä, näyttäytyvätkö eläimet toimijoina kuoleman enteisiin liittyvässä uskomusperinteessä ja jos näyttäytyvät, niin millä tavoin. Tutkin toimijuutta kolmen eri toimijuuden lajin kautta: itsenäisen, välineellisen ja relationaalisuuden toimijuuden.

*Kirkon naakka oli pyhä lintu, sitä ei saanut häiritä, se oli kalman väen keskellä asuva, ja se lähetti lähettinsä viemään kuolin sanomaa.*¹⁷⁸

Tässä naakasta kertovassa enteessä on nähtävissä uskomus siihen, ettei lintu ole itsenäinen toimija vaan kalman väen lähetti, joka toimii kuoleman sanoman viestinviejänä. Tämä teema toistuu jonkin verran enteissä, etenkin sellaisissa, jotka koskevat lintuja, eikä niissä ole siis nähtävissä eläimen itsenäistä toimijuutta, vaan kyseessä on välineellinen toimijuus.

Eläimen hahmoon muuntautunut piru kuuluu kristilliseen perinteeseen ja yleensäkin eläimellisyyden on katsottu kuuluvan yhteen paholaisen kanssa. Tämä johtunee luonnon villistä ja hallitsemattomasta olemuksesta, jonka tulkitaan näkyvän pirun eläimellisyydessä ja jonka pyrkimys on tuhota ihmisten luomaa järjestystä.¹⁷⁹ Pirun katsottiin tunkeutuvan eläimen ruumiiseen näkymättömänä henkiolentona¹⁸⁰, jolloin kyseessä on hyvin selvästi välineellinen toimijuus.

Suomalaisessa perinteessä piru on ollut hyvin suosittu ja jopa 15 % kaikesta tallennetusta uskomusperinteestä ennen vuotta 1950 käsittelee paholaista.

---

¹⁷⁸ TYKL/kys/11/Vastaaja 152.

¹⁷⁹ Klemettinen 1997, 72.

¹⁸⁰ Klemettinen 1997, 73.

Eläinhahmoiseksi muuttuvan pirun suosimia eläimiä olivat kotieläimistä kissat, koirat ja pässit, sekä villieläimistä ketut ja käärmeet. Linnuksi muuttuessaan pirus suosii harakan hahmoa, mutta myös metsot, teeret, huuhkajat sekä tarkemmin määrittelemättömät pikkulinnut ovat yleistä uskomusaineistossa.¹⁸¹

Ei liene sattumaa, että samat eläimet ovat myös kuoleman enteiden aineistossa kohtalaisen yleisesti edustettuina. Harakan pilkallinen nauru, pihaan luikerteleva käärme tai kuolemaa ulvova koira ovat kaikki vahvasti esillä aineistossa. Pässä sen sijaan ei ole saanut montaakaan mainintaa, joten piruperinne on sen osalta ehtinyt muuttua 1960-luvulle saavuttaessa. On myös mahdollista, että tähän on osaltaan vaikuttanut lampaiden määrän raju väheneminen 1940-luvulta alkaen¹⁸². Varsinaisia mainintoja pirusta eläimeksi muuttuneena ei ole nähtävissä aineistossani, mutta uskon sen olevan sitä kulttuurihistoriallista taustaa, jonka valossa tietyt eläimet on edelleen nähty kuoleman viestintuojina.

*On se linnuillakin vaiva tulla metsästä sanaa tuomaan että nyt teile jotakin tapahtuu.*¹⁸³

Tässä esimerkissä korostuu myös välineellinen toimijuus, ja samalla vastaaja pohtii linnun kokemusta ja sen näkemää vaivaa tulla välittämään viestiä ihmiselle. Kertojalle tuntuu olevan selvää, ettei lintu tulisi pihapiiriin muusta syystä kuin ainoastaan viestinviejänä, vaikka tekstistä on mahdollista aistia myös eräänlaista humoristista sävyä.

Sekä syöpäläisiin että pikkulintuihin liittyy käsitys, jonka mukaan kuolemaa ennustava eläin katoaa heti kuoleman hetken koittaessa¹⁸⁴. Tämäkin viittaa välineelliseen toimijuuteen, jossa eläin on tullut tuomaan viestiä mutta näissä tapauksissa eläin myös pysyttelee kuolevan lähettyvillä loppuun saakka ja katoavat sitten ”*sillai yhtäkkiä, ninko oli tullukkin.*”¹⁸⁵

---

¹⁸¹ Leppälahti 2012, 104–105.

¹⁸² Luonnonvarakeskus. Kotieläinten lukumäärä 2015.

¹⁸³ TYKL/kys/11/Vastaja 20.

¹⁸⁴ TYKL/kys/11/Vastajat 61, 126, 147 ja 331.

¹⁸⁵ TYL/kys/11/Vastaja 142.

Kotikissa tietää koska sairas kuolee. Jos talossa on joku tilapäisesti sairas ja kissa tulee sisälle hän menee sairaan sänkyyn, oikein peiton alla kehrää mutta jos on kuoleman sairas niin kissa on kovin peloissaan sisällä, kulkee matalana piilopaikkoja ja pijan alkaa maukumalla pyytää ulos eikä siihen huoneeseen toistakertaa tule.¹⁸⁶

Tässä uskomuksessa kissan toimintaa kuvaillaan kohtalaisen monisanaisesti. Kissalla katsotaan olevan jokin vaisto tai muu ominaisuus, jonka perusteella sillä on tieto sairaana olevan ihmisen tilasta ja se vaikuttaa kissan käytökseen. Mikäli henkilö ei ole sairastunut kuolemanvakavasti, kissa hakeutuu ihmisen läheisyyteen mutta mikäli odotettavissa on kuolemaa, kissa käyttäytyy pelokkaasti eikä tahdo olla edes samassa huoneessa osoittaen samalla itsenäistä toimijuuttaan pyytämällä pääsyä ulos.

Kissan erilainen käytös voisi johtua relationaalisen toimijuuden näkökulmasta siitä, että myös ihmisten käytös muuttuu vakavan sairauden kohdatessa. Ihmiset voivat olla hyvin huolestuneita ja levottomia, mikäli joku perheenjäsen on vakavasti sairas, ja tämä puolestaan heijastuu siihen, kuinka kissa käyttäytyy. Kissan kuolemaa ennustavaksi tulkittu käyttäytyminen puolestaan voi lisätä jälleen ihmisten huolestumista tilanteesta. Kissat ovat osoittaneet esimerkiksi koiria enemmän taipumusta paeta tilanteista, joissa omistajat osoittavat jonkinlaista negatiivista tunnereaktiota¹⁸⁷, mikä vahvistaa ajatusta ihmisten käytöksen vaikutuksesta kissan toimintaan.

Relationaalinen toimijuus näyttäytyy yllä olevassa kissasta kertovassa uskomuksessa melko selkeänä, mutta pääsääntöisesti eläimen käytös vaikuttaa lähinnä negatiivisesti ihmisiin. Yleinen kaava on se, että eläimen saapuminen paikalle aiheuttaa pelästyneen tunnereaktion ihmisessä, joka koettaa päästä eroon eläimestä. Usein eläin ei toimi odotetun kaltaisesti, vaan on esimerkiksi liian rohkea suhteessa siihen, mitä ihminen odottaa.

—erään talon avoimesta porstuan ovesta lensi koirasteeri eteiseen ja kuin tuvankin ovi oli auki kävellä teputteli teeri talon tupaan ja perälle asti, emäntä oli juuri leipoma puuhissa tuvan pöydällä. Hän säikähti sitä vierasta kovasti, talossa oli eräs vanhapoika kortteerimiehenä. Hän otti teeren syliinsä ja kantoi sen ulos pellolle mutta kuin hänkin jätti ovet auki juoksi teeri tupaan ennen kuin tuo vanhapoika sinne kerkesi. Nyt vanha

---

¹⁸⁶ TYKL/kys/11/Vastaaja 331.

¹⁸⁷ Merola, Lazzaroni, Marshall-Pescini & Prato-Previde 2015, 645.

*poika jo kävi karskiksi ja otti teerestä elon pois jolloin se ei enää tullut tupaan. Hän keitti siitä lintupaistin.*¹⁸⁸

Tässä teerestä kerrotussa memoraatissa eläin aiheuttaa säikähdyn keskeyttäen talon emännän leipomapuuhat. Talossa majaillut kortteerimies¹⁸⁹ reagoi joko teeren saapumiseen tai emännän säikähtämiseen ja kuljetti teeren pois tuvasta. Se ei kuitenkaan auttanut, vaan teeri palasi takaisin uudemman kerran. Teeren toimijuutta kuvastaa sen pyrkimys tulla uudelleen samaan rakennukseen siitä huolimatta, että se jo kerran on sieltä hädetty. Memoraatin perusteella on hankala sanoa, onko kyseessä itsenäinen vai välineellinen toimijuus, sillä ne ovat usein hankalia erottaa toisistaan. Aina kertomuksista ei käy selväksi, onko taustalla ajatus eläimen toiminnasta omien motiiviansa ajamana vai nähdäänkö eläimen toimivan viestinviejän ominaisuudessa.

Itsenäistä toimijuutta esiintyy kuoleman enteissä selkeästi vähemmän ja huomattavasti hankalammin havaittavasti kuin välineellistä tai relationaalista toimijuutta. Toimintaa kuvailevat verbit, kuten uskaltautua¹⁹⁰ ja näyttäytyä¹⁹¹ viittaavat selvimmin jonkintasoiseen itsenäiseen toimintaan, joskin niissäkin on vahva relationaalinen sävy. Tällaisissa enteissä ihmisen tulkinnan mukaan eläin saapuu paikalle nimenomaan, jotta ihminen havaitsisi sen.

---

¹⁸⁸ TYKL/kys/11/Vastaaja 62.

¹⁸⁹ Alivuokralainen.

¹⁹⁰ TYKL/kys/11/Vastaaja 2.

¹⁹¹ TYKL/kys/11/Vastaaja 51, 126.

6 Lopuksi

6.1 Yhteenveto ja päätelmät

Tässä tutkielmassa olen tutkinut vuonna 1961 kerätyn kuoleman enteitä koskevassa postikyselyssä esiintyviä eläinlajeja, ihmisen ja eläimen vuorovaikutusta sekä eläinten toimijuutta. Tutkimukseni kytkeytyy osaksi sekä uskontotieteessä että folkloristiikan alalla klassista perinteentutkimuksen kenttää sekä tuoreempaa kulttuurisen ja ihmistieteellisen eläintutkimuksen näkökulmaa.

Etsin vastauksia kolmeen tutkimuskysymykseen Turun yliopiston HKTL-arkistossa säilytettävän kyselyaineiston pohjalta. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni koski sitä, millaisia eläimiä suomalaisen kuoleman enne -uskomusperinteeseen kuului 1960-luvulle tultaessa. Käytin laadullista sisällönanalyysimenetelmää teemoittelua jaotelllessani eri eläinlajit niiden yleisyyden mukaiseen järjestykseen vastatakseni tutkimuskysymykseen mahdollisimman kattavasti.

Päästäkseni käsiksi eläimiin liittyvään aineistoon, luin läpi kaikki 338 kyselyyn tullutta vastausta, karsin pois aiheen kannalta epärelevantit tai käsialaltaan mahdottomat lukea, sekä teoittelin enteiden sisällön tai havainnointitavan perusteella loput 320 vastausta. Luokittelemalla kaikki enteet sain selkeän kokonaiskuvan aineistosta ja pystyin suhteuttamaan sitä muuhun samasta aiheesta tehtyyn tutkimukseen. Kuten kuoleman enteistä kirjoittaneiden Heikki Lehikoisen ja Leea Virtasen aiheeseen liittyvä tutkimus osoittaa, passiivinen enteiden tarkkailu on hyvin tyypillistä kuoleman enteissä¹⁹². Käyttämäni aineisto ei tehnyt poikkeusta, vaan kuoleman ennustaminen tapahtui passiivisesti enteitä tarkkailemalla, eikä aktiivista enteiden ottoa tapahtunut käytännössä lainkaan.

Sekä Juha Pentikäinen että Risto Pulkkinen ovat nostanut esiin ajatuksen, jonka mukaan kuoleman enteiden voitiin katsoa olevan positiivisia merkkejä, jotka autoivat valmistautumaan tulevaan kuolemaan¹⁹³. Tässä aineistossa en kuitenkaan havainnut kyseisen kaltaista suhtautumista kovinkaan paljon, vaan huomattavasti yleisempää oli suhtautua enteisiin pelokkaasti. Joissain tapauksissa enteen kokemiseen liittyi myös

---

¹⁹² Lehikoinen 2009, 308; Virtanen 1999, 243.

¹⁹³ Pentikäinen 1990: 62–63. Pulkkinen 2014.

alistuminen tulevaisuuteen, mutta ensisijaisesti esiin nousi hyvinkin voimakas pelko siitä, kuka tulee kuolemaan ja milloin kuolema on odotettavissa.

Aineiston läpikäynti oli erittäin aikaa vievää ja hidasta. Käsialojen tulkinta asetti omat, toisinaan melko suuretkin haasteensa ja välillä mietin, oliko aineistoni kenties liian suuri ja olisiko sitä kannattanut rajata esimerkiksi maantieteellisesti jo heti alkuvaiheessa. Kaikesta huolimatta enneperinteen lukeminen oli myös hyvin kiinnostavaa ja löysin monia hyvin kiehtovia tarinoita, joihin en olisi muissa yhteyksissä törmännyt.

Melko runsaan aineiston käsittely oli myös osaltaan haastavaa ja jälkikäteen ajatellen aineiston luokittelu olisi ollut mahdollista muillakin tavoin. Olisin voinut esimerkiksi kirjoittaa ylös relevantilta vaikuttavat eläinenteet jo heti alkuvaiheessa. Kaikkeasta huolimatta enneperinteen lukeminen oli myös hyvin kiinnostavaa ja löysin monia hyvin kiehtovia tarinoita, joihin en olisi muissa yhteyksissä törmännyt.

Kuoleman enteissä esiintyvissä eläinlajeissa tuli vastaan joitakin pieniä yllätyksiä, kuten hirven tai suomalaisten suurpetojen puuttuminen käytännössä kokonaan, mutta ne selittyvät mahdollisesti tiettyjen eläinkantojen pienellä määrällä pääsääntöisesti 1800-luvun loppupuolen runsaan metsästyksen vuoksi. Linnuista käet ja tikat, hyönteisistä täit ja muista eläimistä koirat olivat karkisijoilla yleisyydessään, mikä vastanee pitkälti niiden esiintyvyyttä myös reaali maailmassa.

Rantataron ja Ylimaunun artikkelissa *Suomen kansan ennennähtävät lintujen poikkeuksellinen ulkonäkö tai ääntely mainitaan keskeisimmiksi syiksi juuri tiettyjen lintujen yleisyyteen enneperinteessä*¹⁹⁴. Joidenkin eläinten kohdalla näin mitä ilmeisimmin onkin, mutta toisaalta käyttämässäni aineistossa kolmanneksi yleisimmän esiintyvän lintu on puhtaan yleiskategorinen, eikä mainitun linnun lajia, tyyppiä tai ulkomuotoa ole eritelty millään tavoin. Vaikuttaa siis siltä, että lintuihin yleisesti on liitetty enneuskomuksia, jotka eivät ole olleet riippuvaisia linnun ulkomuodosta vaan ovat olleet enemmän riippuvaisia eläimen käytöksestä.

---

¹⁹⁴ Rantataro & Ylimaunu 1987, 226.

Aineistosta käy hyvin selkeästi ilmi, että eläimiä arvotetaan eri tavoin ihmisten mielissä. Hyötyeläimiin, kuten tuotantoeläimiin ja koiriin, suhtaudutaan huomattavasti harvemmin vihamielisesti kuin villieläimiin. Ihmisen saama hyöty on tässä varmasti yhtenä osatekijänä; toimivan vahtikoiran, tehokkaan hiirikissan tai runsaasti lypsävän lehmän pois häätäminen tai lopettaminen aiheuttaisi jopa merkittävää vahinkoa taloudenpidolle. Toiseksi tekijäksi voi ajatella sen, että lähellä olevat eläimet ovat tutumpia ja niihin on helpompi kiintyä, joten niihin on luonnollisesti erilainen suhde kuin pihapiiriin yllättäen ilmestyvään kettuun tai käkeeseen.

Toisen tutkimuskysymyksen aiheena oli ihmisten ja eläinten välinen vuorovaikutuksellisuus enteissä. Aineistosta nousi esiin neljä erilaista kategoriaa, joiden piiriin ihmis-eläinsuhteet menivät. Ensimmäinen kategoria oli vihamielinen suhtautuminen, johon kuului esimerkiksi eläimen hätistely, esineillä kuten kivillä heittäminen ja tappaminen. Villit eläimet voivat myös olla erikseen haitallisia tai vaarallisia ihmiselle, kuten esimerkiksi syöpäläiset, jyräjät tai kyykäärmeet, jolloin niistä on haluttu eroon. Eläinten suhteessa ihmisiin suoraa vihamielistä suhtautumista esiintyi ainoastaan yhdessä unessa.

Toinen vuorovaikutussuhteiden tyyppi nimesin kunnioittavaksi tai läheiseksi, jossa eläintä arvostettiin joko sille annettujen ominaisuuksien, esimerkiksi ihmiseen verrattuna poikkeuksellisten hyvien vaistojen takia tai nähtiin eläimen vahingoittamisen johtavan myös siihen syyllistyneen ihmisen kuolemaan. Lisäksi oli havaittavissa ihmisen ja eläimen välistä läheisyyttä ja yhteen kietoutumista. Ihmisen ja eläimen läheinen suhde näkyi muun muassa siinä, kuinka uskottiin kotieläinten tai lemmikkien poismenoa seuraavan myös isäntäväen kuolema tai toisinpäin. ”*He kuuluvat kuin yhteen ja lähtevät yhdessä toiselle talolle*”¹⁹⁵ tiivistää eräs vastaajista kauniisti ajatuksen yhteen kietoutumisesta. Tällainen vuorovaikutuksellisuus kohdistui ainoastaan kotieläimiin.

Kolmas esiin noussut teemakategoria oli pelokas suhtautuminen. Tässä suhdetyypissä pääsääntöisesti ihminen suhtautuu pelokkaasti eläimeen, jonka tulkitsee kuoleman enteeksi. Kyseessä ei ole se, että ihminen pelkäisi suoranaisesti eläintä, vaan sitä mitä eläin kulttuurillisesti edustaa; viestiä kuolemasta. Eläimet eivät näytä suhtautuneen

---

¹⁹⁵ TYKL/kys/11/Vastaaja 27.

pelokkaasti ihmisiin vaan päinvastoin jopa poikkeuksellisen rohkeasti, mikä on ollut omiaan vahvistamaan ihmisen käsitystä kuoleman sanansaattajasta. Pelokas suhtautuminen liittyy erittäin usein yhteen vihamielisen suhtautumisen kanssa, jossa pelon kohteesta halutaan eroon ja sillä keinolla koetetaan välttää tuleva kuolema. Viimeinen vuorovaikutuksen tyyppi oli eläimen käytöstä selittävä suhtautuminen. Jotkin vastaajista kytkivät luonnontieteellistä tai kulttuurillista tietoaan eläinten lajityypillisestä käytöksestä ja perustelivat näin eläimen toimintaa. Selittävää suhtautumista edustavia vastauksia yhdistää ensisijaisesti pyrkimys nähdä eläimen toiminta luonnolliselta kannalta ilman yliluonnollista aspektia sekä toisekseen epäusko uskomusperinteessä esiintyviä selitysmalleja kohtaan.

Peilasin vuorovaikutussuhteita Outi Ratamäen esittelemään malliin ja löydökseni vahvistivat samankaltaista jakoa. Niin eläimen fyysiset ominaisuudet kuin yhteiskunnalliset ja kulttuurihistorialliset merkitykset ovat rakentamassa suhtautumista eläimiin. Henkilökohtaiset kokemukset ja persoona, oli kyse sitten ihmisen tai eläimen kokemuksesta, ei sen sijaan tullut aineistosta erityisesti esiin. Suomi oli teollistuva, mutta maatalousvaltainen yhteiskunta aineistoni kokemis- ja keruuajankohtina 1800-luvun lopulta 1960-luvun alkuun¹⁹⁶. Tämä heijastuu selvästi siihen, millaisia eläimiä aineistossa esiintyy. Myös villien eläinlajien kantojen koko sekä kotieläinten yleisyys heijastui aineistoon.

Kolmantena tutkimuskysymyksenä nostin esiin eläinten toimijuuden suomalaisissa kuoleman enteissä. Havaitsin enteissä kolmentyyppistä toimijuutta; itsenäistä, välineellistä sekä relationaalista. Itsenäisessä toimijuudessa eläin on päätöksentekijä ja oma-aloitteinen toimija, kun taas välineellisessä toimijuudessa eläin toimii jonkin toisen tahdon mukaisesti. Relationaalinen toimijuus puolestaan korostaa vuorovaikutuksellisuutta ja toimijuuden sosiaalista luonnetta, jossa mitkään toiminnot eivät synny tyhjiössä vaan ovat aina seurausta muiden toimijoiden tekemistä toiminnoista.

Välineellinen toimijuus esiintyy aineistossa ensisijaisesti ajatuksessa, jonka mukaan jokin muu ei-inhimillinen taho tuonpuoleisesta on lähettänyt eläimen tuomaan viestiä ihmiselle lähestyvästä kuolemasta. Itsenäistä toimijuutta aineistossa esiintyi varsin

---

¹⁹⁶ Tilastokeskus 2007.

vähän ja se näkyi lähinnä siten, että eläin on saapunut näyttäytymään ihmiselle tai kieltäytyy poistumasta ihmisen läheltä. Relationaalista toimijuutta on itsenäistä toimijuutta enemmän havaittavissa, jolloin yleisimmin ensin eläimen toiminnasta seuraa ihmiselle tietynlainen tunnereaktio, monesti pelokas, ja siitä johtuvaa toimintaa. Eläinten toimijuuden löytäminen arkistoaineistosta ei ollut yksiselitteisesti helppoa. Ihmisten kirjoittamasta ja tulkitsemasta materiaalista, jonka keräämisen tavoite tai kysymyksenasettelu ei ole ollut eläimen toimijuuden kartoittamiseen tähtäävää, voi olla hyvinkin vaikeaa löytää etenkin eläimen itsenäistä toimijuutta. Relationaalinen, vuorovaikutteinen toimijuus sekä välineellinen toimijuus nousivat aineistosta helpommin esiin ja niitä myös esiintyi enemmän. Koen analysoinnissa käyttämäni lähiluvun olleen toimiva metodivalinta, jossa tarkasti lyhyehköihin tekstikatkelmiin syventymällä pystyin pääsemään ensivaikutelmien ja omien suhtautumistapojen taakse ja havaitsemaan teksteissä enemmän moniulotteisuutta.

Tutkielmani tarjoaa kattavaa lisätietoa siitä, millaisia eläimiä suomalaisissa kuoleman enteissä on esiintynyt. Vaikka kuoleman enteistä on kirjoitettu aiemmin ja myös eläinuskomusten asemaa niissä on käsitelty¹⁹⁷, ei vastaavaa luokittelua eri eläinlajien yleisyydestä kuoleman enteissä ole aiemmin esitelty. Ihmisten ja eläinten välisen vuorovaikutuksen sekä eläinten toimijuuden käsitteet ovat tuoreita aihealueita perinteentutkimuksen saralla, vaikka muistitietoaineistoja onkin myös aiemmin tutkittu ihmistieteellisen eläintutkimuksen näkökulmasta¹⁹⁸. Kuitenkaan kuoleman enteitä ei ole aiemmin käsitelty eläintutkimuksellisesta katsantokannasta, joten tämä tutkimus tarjoaa uutta tietoa tutkimuskentälle.

6.2 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Kuoleman enteet tarjoavat kulttuurintutkijoille monia mielenkiintoisia mahdollisuuksia jatkotutkimuksille. Vastaavan tyyppistä analyysia, jota olen tutkielmassani käyttänyt kartoittamaan koko enneaineistossa esiintyviä teemoja, voisi laajentaa esimerkiksi tutkimalla Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoaineistoja kuoleman enteistä ja vertailemalla täten enteiden kehitystä esimerkiksi ajallisesti tai paikallisesti. Myös Suomen ulkopuolella, joko Pohjoismaissa tai vieläkin laajemmin, tunnetut enteet ja

---

¹⁹⁷ Esim. Lehikoinen 2009; Rantataro & Ylimaunu 1987.

¹⁹⁸ Esim. Kaarlenkaski 2012.

niiden suhteutuminen Suomessa esiintyneisiin enteisiin voisi olla erittäin mielenkiintoinen vertailututkimus, joten enneaineistossa riittää vielä mahdollisuuksia kuolemantutkijoille.

Eläintutkimuksen suuntaus tarjoaa monia mielenkiintoisia, tuoreita näkökulmia uskomusperinteen tutkimukseen. Tiettyjen eläinten esiintyvyys ja toisaalta joidenkin lajien poissaolo kuoleman enteissä on selkeästi havaittavissa ja voisi olla mielenkiintoista perehtyä esimerkiksi jonkin yksittäisen eläinlajin, vaikkapa täin tai käen, tai jonkin tarkemman eläintyyppin, kuten kotieläinten tai lemmikkien, yleisempiin symbolisiin ja reaalimaailmallisiin esiintymisiin kuoleman enteissä niin meillä kuin maailmallakin. Vastakkaisesta näkökulmasta kiinnostavaa olisi myös se, mikseivät esimerkiksi suomalaiset suurpedot esiinny enneaineistossa käytännössä lainkaan.

Ihmisten ja eläinten välisen vuorovaikutussuhteen analyysi jää tämän laajuudessa tutkimuksessa väkisinkin melko pintapuoliseksi, joten ihmis-eläinsuhteiden syventäminen voisi tarjota hyvinkin mielenkiintoisia tuloksia ja kenties kokonaan uudenlaisia vuorovaikutussuhteiden muotojakin tarkemmalla analyysillä. Esimerkiksi sukupuolten kokemukset eläinsuhteista voisivat olla tarkemman tutustumisen arvoisia. Ihmisten ja eläinten rinnakkaiselo on vuorovaikutteisempaa kuin ihmistieteellisessä tutkimuksessa on totuttu ajattelemaan, joten muista näkökulmista tulkituissa aineistossa ja perinteentutkimuksessa yleensäkin riittää vielä runsaasti tutkimusaiheita eläintutkimuksellisesti tarkasteltavaksi.

Eläinten toimijuuteen kuoleman enteissä tämä tutkielma on myös ollut vain pintaraapaisu ja aihetta voisi syventää paljonkin esimerkiksi runsaamman materiaalin avulla tai päinvastaisesti menen erittäin syvälle tapaustutkimusten tasolle. Toimijuus on myös käsite, jota voi tarkastella hyvin monipuolisesti eri näkökulmista. Tässä tutkielmassa sivusin niin itsenäistä kuin välineellistä ja relationaalista eläinten toimijuutta, joista jokaisessa näkökulmassa itsessäänkin riittää eläintutkimuksen saralla vielä monia tuoreita tutkimusaiheita.

Mahdollisia jatkotutkimuskohteita löytyy todella runsaasti ja niistä nostin esille tässä luvussa muutaman esimerkin. Toivottavasti aiheeseen tartutaan jatkossakin niin uskontotieteen kuin muidenkin kulttuuristen ihmistieteiden alalla, jotta saadaan

muodostettua kiinnostavaa kuvaa muun muassa siitä, kuinka suhtautuminen eläimiin on muuttunut aikojen saatossa ja millaisia ihmis-eläinsuhteita niin historiamme kuin nykypäivämme sisältävät. Perinteentutkimuksen kautta pystymme ymmärtämään niitä kategorisointeja ja erilaisia kohtelun tapoja, jotka menneisyydessä ovat vallinneet. Suhtautumisemme eläimiin ja sitä kautta myös ne tavat, joilla kohtelemme eläimiä, ovat yhteiskunnallisesti merkittävä aihe ja sen vuoksi ihmistieteelliselle eläintutkimukselle on tärkeä paikkansa tutkimuskentällä nyt ja tulevaisuudessa.

Lähdeluettelo

Tutkimusaineisto:

Kulttuurien tutkimuksen arkistot, TYKL-kokoelma, Turun yliopisto. Painetut postikyselyt: TYKL/kys/11 Kansantapojen muuttuminen I: kuoleman enteet

Tutkimuskirjallisuus:

Anttonen, Veikko 1996: Mitä tutkimista pyhässä? *Tieteessä tapahtuu* 14(7). Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://journal.fi/tt/article/view/58822/20365> [Viitattu 28.3.2024]

Arluke, Arnold & Sanders, Clinton 1996: *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press.

Bergen, Fanny D. & Beuchamp, W. M. & Newell, W. W. 1889: Current Superstitions. I. Omens of Death. *The Journal of American folklore* 2(4), 12-22. <https://doi.org/10.2307/533697> [Viitattu 22.4.2022]

Berta, Peter 2000: The Functions of Omens of Death in Transylvanian Hungarian Peasant Death Culture (Examples from Csíkkarcfalva and Csíkjenőfalva). *Omega: journal of death and dying* 40(4), 475-491. <https://doi.org/10.2190/D6V3-EC8D-X5YQ-7WEJ> [Viitattu 6.4.2022]

Birke, Lynda & Hockenhull, Jo 2012: On Investigating Human–Animal Bonds: Realities, Relatings, Research. Teoksessa *Crossing Boundaries: Investigating Human-Animal Relationships*, 15-36. BRILL, ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=999476> [Viitattu 7.10.2023]

Burkitt, Ian 2016: Relational agency: Relational sociology, agency and interaction. *European Journal of Social Theory*, 19(3), 322–339. <https://doi.org/10.1177/1368431015591426> [Viitattu 22.3.2024]

Dotson, Brandon 2019: Hunting for Fortune. Wild Animals, Goddesses and the Play of Perspectives in Early Tibetan Dice Divination. *Etudes mongoles et sibériennes* (online) 50. <http://journals.openedition.org/emscat/3747> [Viitattu 12.3.2024]

Enges, Pasi 2012: ”Minä melkein uskon”. *Yliluonnollinen ja sen kohtaaminen tenonsaamelaisessa uskomusperinteessä*. *Annales Universitatis Turkuensis C* 338. Turku: Turun yliopisto.

Fingerroos, Outi 2004: Sisällissodan arkistoidut muistot ja tulkinnan mahdollisuus. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*, 13–39. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Garagarza, León García 2020: The Tecolotl and the Chiquatli: Omens of Death and Transspecies Dialogues in the Aztec World. *Ethnohistory* 67(3), 455–479. <https://doi.org/10.1215/00141801-8266452> [Viitattu 6.4.2022]

Hinkkuri, Anu 2019: *Kuoleman enteet suomalaisessa uskomusperinteessä*. Uskontotieteen kandidaatintutkielma, Turun yliopisto.

Honkasalo, Marja-Liisa & Koski, Kaarina (toim.) 2017: *Mielen rajoilla: arjen kummat kokemukset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Honkasalo, Marja-Liisa 2017: Kirjoituksia elämästä. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Koski, Kaarina (toim.) *Mielen rajoilla: arjen kummat kokemukset*, 11–84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Honko, Lauri 1972: Perinnelajianalyysin tehtävistä. Teoksessa *Uskontotieteen näkökulmia*. Porvoo: Werner Söderström.

Hovi, Tuija 2011: Sukupuoli, toimijuus ja muutos: Uuskarismaattisen liikkeen ”uutuus”. *Teologinen aikakauskirja* 116(3), 195–207. <https://journal.fi/tatt/article/view/137580> [Viitattu 22.3.2024]

Hukantaival, Sonja 2021: International Magic? - Finnish Folk Magic Objects in a European Context. *Temenos*, 57(2), 155–180. <https://doi.org/10.33356/temenos.109506> [Viitattu 13.3.2024]

Hynninen, Anna 2011: Elämää kerroksittain. Teoksessa Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*, 259–295. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ilvesviita, Pirjo 2005: *Paaluraudoista kotkansuojeluun: suomalainen metsästyspolitiikka 1865–1993*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Jalava, Marja 2022: Lihansyönnin edistäminen 1900-luvun alkupuolella. Teoksessa Kaarlenkaski, Taija & Latva, Otto (toim.) *Tunteva tuote: kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?*, 95–116. Tampere: Vastapaino.

Joukio, Eva-Kristiina 1999: *Kuoleman enteet sekä toiminta kuoleman hetkellä Karjalan kannaksella*. Proseminaariesitelmä.

Juhila, Kirsi 2021: Teemoittelu. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/> [Viitattu 28.5.2022]

Kaarlenkaski, Taija 2021: Katse ei-inhimilliseen: eläinkäanne perinnetieteissä. Teoksessa Hämäläinen, Niina & Kauppi, Petja (toim.) *Paradigma: näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*, 329–349. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kaarlenkaski, Taija 2013: Ystävä ja tuotantoväline. Lehmä suomalaisten kirjoitetuissa kertomuksissa. *Elore*, 20(1), 187–193. <https://doi.org/10.30666/elore.79056> [Viitattu 27.3.2024]

Kaarlenkaski, Taija & Ung-Lanki, Sari 2013: Ikkunoita ihmistieteelliseen eläintutkimukseen. *Elore*, 20(1), 7–12. <https://doi.org/10.30666/elore.79044> [Viitattu 12.1.2023]

Kaarlenkaski, Taija 2012: *Kertomuksia lehmästä: tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.

Kaivola-Bregenhøj 2010: *Kerrotut ja tulkitut unet: kulttuurinen näkökulma uniin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kaski, Liisa 2019: *Myyttiset eläimet: tarua ja totta eläinten mahdista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Katajamäki, Hannu 2002: Suomen maaseudun evoluutio. Teoksessa Hyyryläinen, Torsti & Katajamäki Hannu (koonneet) *Muutoksen maaseutu*, 11–18. Helsinki: Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus.

Kirveennummi, Anna 2023: *Kutsu osallistua tieteelliseen toimintaan: etnografisia näkökulmia monitieteisen kyselytoiminnan yhteistyöhön ja käytäntöihin*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Klemettinen, Pasi 1997: *Mellastavat pirut: tutkimus kansanomaisista paholais- ja noituuskäsityksistä Karjalan Kannaksen ja Laatokan Karjalan tarinaperinteissä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korkeila, Jyrki & Koski, Kaarina 2017: Kummien kokemusten tulkinta. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Koski, Kaarina (toim.) *Mielen rajoilla: arjen kummat kokemukset*, 271–301. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Koski, Kaarina 2018: Human-Animal Relationships in Belief Narratives, BNN conference in the ISFNR interim conference Ragusa, June 2018. *Fabula*, 59(3–4), 316–319. <https://doi.org/10.1515/fabula-2018-0108> [viitattu 26.5.2022]

Koski, Kaarina 2014: Sosiaalinen kuolema. Teoksessa Hakola, Outi & Kivistö, Sari & Mäkinen, Virpi (toim) *Kuoleman kulttuurit Suomessa*, 107–122. Helsinki: Gaudeamus.

Lehikoinen, Heikki 2009: *Ole siviä sikanen: suomalaiset eläinuskomukset*. Helsinki: Teos.

Leinonen, Riitta-Marja 2013: *Palvelijasta terapeutiksi: ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa*. Oulu: Oulun yliopisto.

Leppälahti, Merja 2012: *Vahvaa väkeä: kotimaisia uskomus- ja fantasiaolentoja*. Helsinki: Finn Lectura.

Leppänen, Reino 1984: *Kuolemaan liittyvään suomalaiseen uskomusperinteeseen sisältyvät enteet*. Uskontotieteen proseminaariesitelmä.

Lindstedt-Kareksela, Carita 2022: Harhaanjohtavaa informaatiota viestintäkanavissa. *Luonnon tutkija (1)* 125, 2. Helsinki: Suomen Biologian Seura Vanamo ry.

Lohani, Usha 2010: Man-Animal Relationships in Central Nepal. *Journal of ethnobiology and ethnomedicine* 6(1). <https://doi.org/10.1186/1746-4269-6-31> [Viitattu 11.3.2024]

Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2020: Mitä posthumanismi on? Teoksessa Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.) *Posthumanismi*, 13–32. Turku: Eetos.

Lummaa, Karoliina 2021: Posthumanismin puolustus. *Tiede & Edistys* 45(1). <https://doi.org/10.51809/te.109647> [Viitattu 1.3.2023]

Luonnonvarakeskus tilastotietokanta 2015: Kotieläinten lukumäärä (1000 kpl). https://statdb.luke.fi/PxWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE__02%20Maatalous__04%20Tuotanto__12%20Kotielainten%20lukumaara/09_Kotielainten_lukumaara.px/ [Viitattu 4.3.2024]

Lähdesmäki, Heta 2020: Susien paikat. Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa. *Trace (Finland)* 6, 86–93. <https://doi.org/10.23984/fjhas.90162> [Viitattu 13.2.2024]

Matala, Juho & Nikula, Ari & Pellikka, Jani & Aikio, Sami & Forsman, Jukka & Henttonen, Heikki & Holmala, Katja & Huitu, Ossi & Jauni, Miia & Kojola, Ilpo & Melin, Markus & Paasivaara, Antti & Pusenius, Jyrki 2021: *Hirvieläinten vaikutuksia yhteiskuntaan, elinkeinoihin ja ekosysteemiin*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 38/2021. Luonnonvarakeskus. Helsinki.

McFarland, Sarah E. & Hediger, Ryan 2009: *Animals and Agency: An Interdisciplinary Exploration* 1. ed. vol. 8. Leiden: Brill. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004175808.i-382> [Viitattu 1.2.2024]

Merola, I. & Lazzaroni, M. & Marshall-Pescini, S. & Prato-Previde E. 2015: Social Referencing and Cat–Human Communication. *Animal cognition* 18(3), 639–648. <https://doi.org/10.1007/s10071-014-0832-2> [Viitattu 14.3.2024]

Mott, Maryann 2003: *Can Animals Sense Earthquakes?* National Geographic. <https://www.nationalgeographic.com/animals/article/animals-sense-earthquakes> [Viitattu 17.9.2023]

Mykrä, Sakari & Liukkonen, Tuija & Kurki, Sami & Bisi, Jukka 2006: *Ilveksiä ja ihmisiä*. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.

Mäkelä-Alitalo, Anneli 1998: *Pennusta pitäen. Suomalaisen kennelhistorian ensimmäiset sukupolvet*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Oaten, Megan & Stevenson, Richard J. & Case, Trevor I. 2009: Disgust as a Disease-Avoidance Mechanism. *Psychological Bulletin* 135(2), 303–321.

Ojanen, Eero & Linnea, Sirkku 2019: *Suomen myyttiset eläimet*. Helsinki: Minerva.

Ojanen, Eero & Ulv, Daga 2015: *Suomen myyttiset linnut*. Helsinki: Minerva.

Pajari, Ilona & Jalonen, Jussi & Miettinen, Riikka & Kanerva, Kirsi & Gittings, Clare (toim.) 2019: *Suomalaisen kuoleman historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Pajari, Ilona & Miettinen, Riikka & Kanerva, Kirsi 2019: Kuoleman historian ääri viivoja. Teoksessa Pajari, Ilona & Jalonen, Jussi & Miettinen, Riikka & Kanerva, Kirsi & Gittings, Clare (toim.) *Suomalaisen kuoleman historia*, 7–26. Helsinki: Gaudeamus.

Pajari, Ilona 2019: Säätyläiset ja kuolemankulttuuri 1600-luvulta 1800-luvulle. Teoksessa Pajari, Ilona & Jalonen, Jussi & Miettinen, Riikka & Kanerva, Kirsi & Gittings, Clare (toim.) *Suomalaisen kuoleman historia*, 126–154. Helsinki: Gaudeamus.

Pentikäinen, Juha 1990: *Suomalaisen lähtö: kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Pirinen, Miia 2017: *Vastakarvaan kirjoittaminen feministisen fiktion kirjoittamisen menetelmänä*. Kirjallisuuden maisterintutkielma: Jyväskylän yliopisto.

Pohja-Mykrä, Mari & Kurki, Sami 2008: *Asialistalla ahma*. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.

Pulkkinen, Risto & Lindfors, Stina 2016: *Suomalaisen kansanuskon sanakirja*. Helsinki: Gaudeamus.

Pulkkinen, Risto 2014: *Suomalainen kansanusko: samaaneista saunatonntuihin*. Helsinki: Gaudeamus.

Pöysä, Jyrki 2010: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.) *Vaeltavat metodit*, 331–360. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Rancken, Jeena 2017: *Yliluonnollinen kokemus: tulkinta, merkitys ja vaikutus*. Tampere: Vastapaino.

Rantataro, Jorma & Ylimaunu, Juha 1987: Suomen kansan ennelinnut. *Lintumies* 22, 226–231. Turku: Lintutieteellisten yhdistysten liitto.
https://lintulehti.birdlife.fi:8443/pdf/artikkelit/4140/tiedosto/lm%201987-6%20226-231%20ocr_artikkelit_4140.pdf [Viitattu 1.11.2022]

Rasi, Maarit 2019a: Suomalaiset kertovat kohtaamisistaan pikkulintujen kanssa: ”Koputtavat syksyllä ikkunoihin, kunnes alan ruokkimaan.” *Ilta-Sanomat* 3.11.2019. <https://www.is.fi/asuminen/art-2000006292686.html> [Viitattu 31.3.2024]

Rasi, Maarit 2019b: Tekeekö orava kiusaa kotipihalla? Turvaudu ammattilaisen suosimiin keinoihin. *Ilta-Sanomat* 11.11.2019. <https://www.is.fi/asuminen/art-2000006303913.html> [Viitattu 31.3.2024]

Ratamäki, Outi 2009: Luonto, kulttuuri ja yhteiskunta osana ihmisen ja eläimen suhdetta. Teoksessa Kainulainen, Pauliina & Sepänmaa, Yrjö (toim.) *Ihmisten eläinkirja: muuttuva eläinkulttuuri* 37–51. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press.

Rinne, Petri 2001: "*Varjele meitä pahasta äkillisestä kuolemasta!*" *Seminaariesitelmä suomalaisesta kuolemanenneperinteestä*. Folkloristiikan proseminariesitelmä.

Ristolainen, Tiia 2004: Surmakulttuuri suundumused Eestis: Surmaended. *Mäetagused* 25(25), 157–212.

Räsänen, Tuomas & Schuurman, Nora (toim.) 2020: *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Räsänen, Tuomas & Syrjämaa, Taina 2017: *Shared Lives of Humans and Animals: Animal Agency in the Global North* 1. ed., vol. 1. London: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315228761> [Viitattu 12.4.2022]

Saarinen, Taina 1995: *Kuolemanuni. Kuolemaa ennustavien unien tarkastelua*. Folkloristiikan proseminariesitelmä

Sachs, Michael & Mulvahill, Matthew & Dapawole, Yance Lele 2005: The Pancreas of Sacrificial Animals as an Object of Divination for the Indigenous Peoples on The Island of Sumba, Indonesia. *Pancreatology: official journal of the International Association of Pancreatology* 5(4–5), 486–491.

Salo, Merja 2022: Linnut hantien arjessa, folkloressa ja mytologiassa. teoksessa K. Kaheinen, L. Leisiö, N. Partanen, & T. E. H. Qiu (toim.) *Hämeenmaalta Jamalille: Kirja Tapani Salmiselle 07.04.2022. Тapanи 'ё' эмня падвы падар"*, 293–314. Artikkele 24 Helda Open Books. <https://doi.org/10.31885/9789515180858> [Viitattu 11.3.2024]

Schredl, Michael & Blagrove, Mark 2021: Animals in Dreams of Children, Adolescents, and Adults: The UK Library Study. *Imagination, Cognition and Personality* 41(1), 87–104. <https://doi.org/10.1177/0276236620960634> [Viitattu 5.3.2024]

Schuurman, Nora & Dirke, Karin 2020: From pest to pet. Liminality, Domestication and Animal Agency in the Killing of Rats and Cats. *Trace: Journal for Human-Animal Studies* 6(1), 2–25. <https://doi.org/10.23984/fjhas.86934> [Viitattu 28.3.2024]

Schuurman, Nora & Räsänen, Tuomas 2020: Johdanto. Teoksessa Räsänen, Tuomas & Schuurman, Nora (toim.) *Kanssakulkijat: monilajisten kohtaamisten jäljillä*, 7–19. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sepänmaa, Yrjö 2009: Kulttuuritieteellisen eläintutkimuksen lähtökohdista ja mahdollisuuksista. Teoksessa Kainulainen, Pauliina & Sepänmaa, Yrjö (toim.) *Ihmisten eläinkirja: muuttuva eläinkulttuuri*, 220–233. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press.

Siikala, Anna-Leena 1992: *Suomalainen šamanismi: mielikuvien historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Steward, Helen 2009: Animal Agency. *Inquiry* (Oslo) 52(3), 217–231.
<https://doi.org/10.1080/00201740902917119> [Viitattu 3.11.2023]

- Struck, Peter 2014: Animals and Divination. *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*, 310-323. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199589425.013.019> [Viitattu 12.4.2022]
- Svanberg, Ingvar 2016: *Fåglar I svensk folklig tradition*. Tukholma: Dialogos Förlag.
- Taylor, Nik 2012: Animals, Mess, Method: Post-humanism, Sociology and Animal Studies. Teoksessa *Crossing Boundaries: Investigating Human-Animal Relationships*. 14, 37–50. BRILL. https://doi.org/10.1163/9789004233041_004 [Viitattu 11.3.2024]
- Tedlock, Barbara 2006: Toward a Theory of Divinatory Practice. *Anthropology of Consciousness*, 17(2), 62–77. <https://doi.org/10.1525/ac.2006.17.2.62> [Viitattu 6.4.2022]
- Tian, Liangsu & Sanmei Wu & Peiting Duan & Yaqi Chen & Heyong Shen 2023: Typical Images of Animals in Dreams: Results from a Content Analysis. *Dreaming: New York, N.Y.* 33(1), 75–92. <https://doi.org/10.1037/drm0000220> [Viitattu 5.3.2024]
- Tieteen termipankki 2015: Folkloristiikka: lähiluku. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Folkloristiikka:lähiluku>. [Viitattu 27.9.2022]
- Tilastokeskus 2007: *Väestönkehitys itsenäisessä Suomessa - kasvun vuosikymmenistä kohti harmaantuvaa Suomea*. <https://www.stat.fi/tup/suomi90/joulukuu.html> [Viitattu 31.3.2024]
- TYKL/kys/12 Kansantapojen muuttuminen II: hautajaistapoja. Kylä ja sen naapurisuhteet. Kirjoituskutsu. Kulttuurien tutkimuksen arkistot, TYKL-kokoelma, painetut postikyselyt: Turun yliopisto.
- Varonen, Matti 1891: *Suomen kansan muinaisia taikoja I, Metsästyks-taikoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vihelmaa, Ella 2021: ”Muut eläimet”: Toislaajisia, toisenlaajisia, muunlaajisia. Teoksessa Jääskeläinen, Anni & Peltola, Rea & Harjunpää, Katariina (toim.) *Kieli ja eläin: vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*, 31–37. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Virtanen, Leea 1999: *Suomalainen kansanperinne*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Virtanen, Leea 1974: *Kun kello pysähtyi: tavallisen suomalaisen ylikuonnolliset kokemukset*. Porvoo: WSOY.
- Weil, Kari 2012: *Thinking animals: Why Animal Studies Now?* New York: Columbia University Press.
- Ylönen, Jorma 2009: Kesyt oravat muuttuvat kiusankappaleiksi. *Kaleva* 18.7.2009. <https://www.kaleva.fi/kesyt-oravat-muuttuvat-kiusankappaleiksi/2422941> [Viitattu 31.3.2024]

Liitteet

Liite 1. Kirjoituskutsu¹⁹⁹

4

Kansantapojen muuttuminen

Tällä otsikolla aloitamme kysymyssarjan, jossa julkaisemme erilaisia kansantapojen muuttumista koskevia kysymyksiä.

Kuolemaan liittyvistä tavoista ja uskomuksista Suomessa on vuosien varrella eri arkistoihin kerätty laaja muistitietoihin perustuva aineisto, joka kuitenkin lähinnä valaisee olosuhteita 1800-luvun toisella puoliskolla. Hautajaistapoja käsittelevän laajemman tutkimuksen yhteydessä, joka on tekeillä, on kuitenkin tarpeellista hankkia lisää aineistoa tämän vuosisadan alkupuolelta (n. 1900–1950), erikoisesti silmällä pitäen miten hautajaisiin ja kuolemaan liittyvät tavat, käsitkset ja uskomukset ovat muuttuneet. Käännyimme siitä syystä vapaaehtoisen avustajakuntamme puoleen ja pyydämme tietoja heidän omasta elämänympäristöstänsä ja paikkakunnaltaan. Emme julkaise yhdellä kertaa laajaa kyselykaavaketta vaan paria-kolmea, hautajaistapojen eri jaksoja käsittelevää kyselyä. Koska kysymyksessä on tapojen ja käsitteiden muuttuminen, ovat sellaiset lisätiedot erittäin tärkeitä, jotka ilmaisevat, *mitä aikaa ja paikkakuntaa* kulloinkin tarkoitetaan, onko ko. tapa, käsitys tai uskomus *yleinen tai harvinainen*, ja onko se *elävää perinnettä*, ts. uskotaanko siihen tai noudatetaanko ko. tapoja yhä. Tällä kertaa esitämme muutamia lyhyitä kysymyksiä.

Kuoleman enteet

Aikaisemmin on kuolemaa ennustettu mm. luonnonilmiöiden perusteella (ns. kuolinvuosi) ja yksityisiä kuolemantapauksia eri ilmiöiden (äänet, toiminnat, tapahtumat yms.), eläimien (mm. linnut, syöpäläiset yms.) ja unien perusteella.

Haluaisimme saada tietoja siitä, minkälaisia kuolemanenteitä on paikkakunnallanne tunnettu tämän vuosisadan alkupuolella (vastaa-ajan lapsuus- ja nuoruusaikana). Minkälaisia kuolemanenteitä tunnetaan nykyaikana (n. 1945–1960) ja minkä verran niihin uskotaan? Onko nykyisin olemassa erikoisia enteitä, jotka ennustavat tapaturmaista kuolemaa? Muita uudempia kuolemanenteitä?

Vastaukset pyydetään lähettämään toukokuun 1 p:ään 1961 mennessä. Jokaisen tähän sarjaan kuuluvan kyselyn jälkeen jaetaan palkinnot; kaikkiin kyselyihin vastanneitten välillä arvotaan myös lisäpalkinto. Palkintojen suuruudesta ilmoitamme seuraavan hautajaistapojen koskevan kyselyn yhteydessä.

*Turun Yliopisto
Kansatieteen laitos.*

Forssa 1961. — Forssan Kirjapaino Oy.

---

¹⁹⁹ TYKL/kys/12/Kirjoituskutsu.